

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การพัฒนารูปแบบ
2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
3. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : พัฒนาในฐานะ “ศาสตร์”
4. ศูนย์เรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
5. แนวคิดการมีส่วนร่วม
6. การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น
7. ทฤษฎีความพึงพอใจ
8. บริบทตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
10. กรอบแนวคิดงานวิจัย

การพัฒนารูปแบบ

1. ความหมายของรูปแบบ

Joy et.al. (1996 : 1) ได้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ว่า รูปแบบ หมายถึง แบบแผนที่น่าไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนหรือการสอนในลักษณะกลุ่มย่อย หรือ การสอนพิเศษเพื่อจัดสื่อการสอน มีความหมายรวมถึง หนังสือ ภาพยนตร์ เทปบันทึกเสียง โปรแกรมคอมพิวเตอร์ และหลักสูตรสำหรับรายวิชา ซึ่งแนวทางการออกแบบการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่รูปแบบกำหนดจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน

สมหวัง พิธิยานุภาพ (2529 : 36) กล่าวถึงรูปแบบในทางศึกษาศาสตร์ รูปแบบคือ ความสัมพันธ์ของตัวแปร เป็นกรอบแนวคิด เป็นการแทนความคิดออกมาให้เป็นรูปธรรม

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537 : 41) กล่าวถึง รูปแบบหมายถึงลักษณะจำลองสภาพเสมือนเป็นความจริงว่าถ้าจะให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้แล้วนั้นจะมีสิ่งใดบ้างที่น่าจะได้นำมาศึกษา

และพิจารณา เพราะรูปแบบเป็นสิ่งที่ได้มาจากทางเลือกแต่ละทางที่มีระดับของการบรรลุนิติภาวะ

คำว่า “รูปแบบ” หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วรูปแบบ จะหมายถึงสิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลองสิ่งก่อสร้าง รูปแบบในการพัฒนาชนบท เป็นต้น พจนานุกรม Contemporary English ของ Longman. (1981 : 668) ให้ความหมายไว้ 5 ความหมาย แต่โดยสรุปแล้วจะมี 3 ลักษณะ คือ

1. Model หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริง ซึ่งเท่ากับ แบบจำลอง
2. Model ที่หมายถึง สิ่งของหรือคนที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการบางอย่าง เช่น ครูต้นแบบ

3. Model หมายถึง รุ่นของผลิตภัณฑ์ต่างๆ

Carter (1973 : 5) ได้ให้ความหมายรูปแบบ ดังนี้ รูปแบบ หมายถึง แบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำเป็นตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบ เป็นแผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการหรือแนวคิด เป็นชุดของปัจจัย หรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งรวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม ตามความหมายดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า รูปแบบ คือ แบบจำลองของสิ่งที่เป็นจริง

เยาเวดี วิบูลย์ศรี (2536 : 25) รูปแบบ คือ วิธีที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนจินตนาการของคนที่มิต่อปรากฏการณ์ หรือ เรื่องราวใดๆ ให้ปรากฏในลักษณะของการสื่อสารในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง รูปแบบจึงเป็นแบบจำลองในลักษณะเลียนแบบ หรือเป็นตัวแบบที่ใช้เป็นแบบอย่างเป็นแผนผังหรือแบบแผนของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ

สวัสดี สุคนธรังสี (2520 : 206) ให้ความหมายรูปแบบหมายถึงตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็นจริงอย่างหนึ่ง หรือ เป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการหาความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์ เช่นเดียวกับ สุบรรณ พันธ์วิเศษ และชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ (2522 : 22-23) ใช้คำว่า แบบจำลอง (Model) เท่ากับการย่อหรือเลียนแบบความสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงของปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยในการจัดระบบความคิดในเรื่องนั้นให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นและเป็นระเบียบ

ส่วน บุญชม ศรีสะอาด (2533 : 19) ให้ความหมาย รูปแบบว่าเป็นโครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในระบบต่างๆ

อาจกล่าวได้ว่า รูปแบบหมายถึงแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

โดยสรุป รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวแทนของโครงสร้างทางความคิด หรือองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญของเรื่องที่ศึกษา

Willer (1967 : 15) รูปแบบ เป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับชุดของปรากฏการณ์ โดยอาศัยหลักการของระบบรูปนัยทั้งหมดที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระฉับกระเฉงของนิยาม ความสัมพันธ์และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรูปแบบที่มีความเที่ยงตรง จะพัฒนาเป็นทฤษฎีต่อไป

Stoner and Wankle (1986 : 12) ให้คำนิยาม รูปแบบ ว่าเป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์องค์ประกอบ ที่เป็นกระบวนการของปรากฏการณ์นั้น ๆ ให้ง่ายขึ้น

สำหรับ Hausser (1980 : 132-161) ได้ให้ความหมายที่แตกต่างออกไป โดยที่รูปแบบ เป็นสิ่งที่ออกแบบมาเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการตรวจสอบความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ในเชิงทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริง

อุทุมพร จามรมาน (2541 : 22) ได้กล่าวถึง รูปแบบหมายถึงโครงสร้างของความสัมพันธ์ของระหว่างหน่วยงานต่างๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ดังนั้นรูปแบบจึงน่าจะมีมากกว่า 1 มิติ หลายตัวแปร และตัวแปรดังกล่าวต่างมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบคือการออกแบบหรือแผนการสอนที่ครอบคลุมองค์ประกอบ หรือแนวความคิดที่แสดงออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะ โดยจะแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบและมีการลำดับองค์ประกอบต่างๆ อย่างมีระบบ

จากความหมายทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง Model หรือสิ่งที่สร้างขึ้นหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ศึกษาของผู้สร้างเอง เพื่อถ่ายทอดองค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย กระชับ และมีความถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้

2. องค์ประกอบของรูปแบบ

องค์ประกอบที่กำหนดในรูปแบบนั้น Keeves (1997 : 386 - 387 อ้างถึงใน ทิศนา แจมณี, 2545 : 218) ได้กล่าวว่า รูปแบบโดยทั่วไปควรมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

- 2.1 รูปแบบจะต้องนำไปสู่การทำนาย (Prediction) ผลที่ตามมาซึ่งสามารถพิสูจน์ทดสอบได้กล่าวคือสามารถนำไปสร้างเครื่องมือเพื่อไปพิสูจน์ทดสอบได้
- 2.2 โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (Causal Relationship) ซึ่งสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์หรือเรื่องนั้นได้
- 2.3 รูปแบบจะต้องสามารถช่วยสร้างจินตนาการ (Imagination) ความคิดรวบยอด (Concept) และความสัมพันธ์ (Interrelations) รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้

2.4 รูปแบบควรจะประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (Structural Relationships) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง (Associative relationships) โดยสรุปจากการศึกษากรณีตัวอย่างของรูปแบบจากเอกสารหรืองานวิจัย พบว่าการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบว่าจะต้องมีองค์ประกอบใดบ้าง จำนวนเท่าใด และมีลักษณะเป็นอย่างไรนั้น ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ที่ศึกษาเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้รูปแบบจะต้องมีตัวแปร แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลกันและความสัมพันธ์เหล่านั้นสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการสร้างรูปแบบนั้น โดยมีข้อมูลต่างๆ ที่เชื่อถือได้พิสูจน์ได้และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

3. คุณลักษณะที่ดีของรูปแบบ

รูปแบบเป็นสิ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อบรรยายลักษณะที่สำคัญของปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เปรียบเสมือนกับ เป็นสิ่งที่ผู้สนใจทางการศึกษาในเรื่องนั้นๆ ได้เข้าใจเบื้องต้นและนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึกต่อไปดังนั้นคุณลักษณะที่ดีของรูปแบบจึงควรมีลักษณะดังที่ (รัตติกรณ์ จงวิศาล, 2543 : 15)

- 3.1 รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรมากกว่า เน้นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรแบบรวมๆ
- 3.2 รูปแบบควรนำไปสู่การพยากรณ์ผลที่ตามมา ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์แต่เมื่อทดสอบรูปแบบแล้วปรากฏว่าไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์แบบนั้นต้องถูกยกเลิกไป

3.3 รูปแบบควรรออธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของเรื่อง
ที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน

3.4 รูปแบบควรนำไปสู่การสร้างแนวความคิดใหม่หรือความสัมพันธ์ของเรื่อง
ที่ศึกษาได้

3.5 รูปแบบในเรื่องใดจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับกรอบของทฤษฎีในเรื่องนั้น

4. การประเมินรูปแบบ

การประเมินรูปแบบหรือการทดสอบรูปแบบก็มีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นการ
ตรวจสอบรูปแบบนั้นๆ ว่ามีคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เพียงตรง เชื่อถือได้เพียงใด
โดยปกติแล้วการวัดทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์มักจะประเมินรูปแบบด้วยวิธีการทาง
สถิติ ผลของการประเมินรูปแบบจะนำไปสู่การยอมรับหรือปฏิเสธรูปแบบนั้นๆ และนำไปสู่
การสร้าง ทฤษฎีใหม่ต่อไป

Maduas et.al. (1983 : 399-402) ได้เสนอแนวทางการประเมินรูปแบบดังนี้

4.1 มาตรฐานด้านความเป็นไปได้ เป็นลักษณะการประเมินความเป็นไปได้ใน
การไปปฏิบัติจริง

4.2 มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์เป็นลักษณะการประเมินการสนอง
ตอบต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ

4.3 มาตรฐานด้านความเหมาะสม เป็นลักษณะการประเมินความเหมาะสมทั้ง
ในด้านกฎหมายและคุณธรรม

4.4 มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม เป็นลักษณะการประเมินความ
น่าเชื่อถือ และได้เนื้อหาครอบคลุม ครบถ้วนตามความต้องการที่กำหนดไว้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามการประเมินรูปแบบนั้น ต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับ
การศึกษางานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ แต่โดยปกติแล้วในการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรม
ศาสตร์ จะทำการประเมินรูปแบบด้วยวิธีการทางสถิติหรือวิธีการเชิงปริมาณซึ่งต้องคำนึงถึง
ความถูกต้องและความเชื่อมั่นของข้อมูลตัวเลข มิฉะนั้นอาจเกิดผลเสียมากกว่าผลดีส่วนบาง
เรื่องที่ต้องการความละเอียดอ่อน ก็อาจจะประเมินโดยแนวทางที่เน้นการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง

รูปแบบเป็นสิ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อบรรยายลักษณะที่สำคัญของปรากฏการณ์
อย่างใดอย่างหนึ่งในเรื่องที่กำลังศึกษา ให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้น และนำไปสู่การศึกษาในเชิง
ลึกต่อไป

5. องค์ประกอบของรูปแบบการพัฒนา

องค์ประกอบของรูปแบบที่พัฒนาขึ้นนั้น ได้มีนักวิชาการและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้กล่าวถึงในลักษณะที่คล้ายกัน ในภาพรวมแต่จะแตกต่างกันในรายละเอียดย่อยดังต่อไปนี้

ประสิทธิ์ เจียวศรี (2544 : 74) ได้ทำการวิจัยเรื่องการนำเสนอแบบจำลองการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยได้กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบที่พัฒนาขึ้น 8 องค์ประกอบ คือ

1. หลักการพื้นฐานของรูปแบบ
2. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ
3. วิธีการพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำ
4. การดำเนินการพัฒนา
5. การประเมินผลหลังการพัฒนา
6. การปฏิบัติงานจริงและการท าวิจัยเชิงปฏิบัติการ
7. การนำเสนอผลการวิจัย
8. การประเมินผลการติดตามผล

วัลลภา จันทร์เพ็ญ (2544 : 2546) ได้กำหนดองค์ประกอบของการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจริยธรรมของนักศึกษาช่างอุตสาหกรรมตามแนวคิดการปรับพฤติกรรมทางปัญญา ว่ามีจำนวน 9 องค์ประกอบ คือ

1. นโยบายการพัฒนาศีลธรรม
2. แนวคิดที่เป็นจุดเน้นการพัฒนา
3. การวิเคราะห์คุณลักษณะมาตรฐาน
4. การระบุเป้าหมายในการพัฒนาศีลธรรม
5. การใช้หลักการกำหนดรูปแบบการพัฒนาศีลธรรม
6. การเตรียมความพร้อมและจำแนกกลุ่ม
7. วิธีการพัฒนาศีลธรรม
8. ลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้
9. การประเมินและการติดตามผล

Joyce and Weil (1986 : 6) ได้จัดประเภทของรูปแบบการสอนตามแนวคิดพื้นฐานในการเสนอรูปแบบในการบรรยายและอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ ไว้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1 กลุ่มที่เน้น การประมวลผลข้อมูล (The Information Processing Family) เป็นรูปแบบที่เน้นการค้นหาและประมวลผลข้อมูลให้รู้ปัญหาและหาคำตอบของปัญหาและให้ผู้เรียนได้พัฒนาความคิดและสร้างโมโนทัศน์ เช่น รูปแบบการสอนมโนทัศน์ รูปแบบการสอนแบบสืบสวนทางวิทยาศาสตร์ และรูปแบบการสอนกลยุทธ์การจำ

2. กลุ่มที่เน้นตัวบุคคล (The Personal Family) เป็นรูปแบบที่เน้นการพัฒนาตัวบุคคล พัฒนาทัศนคติและค่านิยมที่ดีงาม เพื่อให้บุคคลมีความเข้าใจในตนเองดีขึ้น เช่น รูปแบบการสอนแบบไม่สั่งการ และรูปแบบการฝึกความตระหนักรู้

3. กลุ่มที่เน้นปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (The Social Family) เป็นรูปแบบที่เน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เน้นการมีส่วนร่วมโดยใช้หลักการประชาธิปไตย เช่น รูปแบบการสอนแบบสืบสอบทางสังคม และรูปแบบการสอนแบบให้ค้นคว้าเป็นกลุ่ม

4. กลุ่มที่เน้นการปรับพฤติกรรม (The Behavioral System family) เป็นรูปแบบการฝึกความกล้าแสดงออก และรูปแบบการเรียนรู้โดยไม่มีเงื่อนไข

สรุปการศึกษารูปแบบและการพัฒนารูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นศาสตร์ใดๆ ก็ตาม ย่อมต้องมีรูปแบบเพื่อการศึกษาและวิธีการนำไปใช้ ซึ่งจะดั่งใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องเป็นไปตามหลักเหตุผลและข้อสมมติฐานเบื้องต้น ในการศึกษาด้วยเหตุนี้การพัฒนารูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ ลักษณะที่ดีของรูปแบบ ตลอดจนการพัฒนาและการประเมินรูปแบบที่มีคุณภาพ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความชำนาญและความเชี่ยวชาญพิเศษอย่างแท้จริง จึงจะบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาและก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินงานในศาสตร์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อองค์การซึ่งจะกลอบคลุมขั้นตอนสำคัญ 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เนื้อหา เพื่อสร้างรูปแบบ

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างรูปแบบ

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้รูปแบบ

ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนารูปแบบ

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินรูปแบบ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการวิจัยในครั้งนี้

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1. ความหมาย

ได้มีนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ได้ให้คำจำกัดความคำว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไว้หลายความหมายด้วยกัน ได้แก่

สุเทพ สุนทรเกสซ์ (2522) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นเรื่องศึกษาเกี่ยวกับหมู่บ้านเพียงแห่งเดียวเมืองขนาดเล็กหรือขนาดกลางหรือไม่ก็เป็นอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ไม่ใหญ่เกินกว่าจังหวัดหรือมณฑลหน่วยของการศึกษาท้องถิ่นอาจจะเป็นหมู่บ้านหนึ่งหรือหลายๆ หมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเมืองขนาดเล็กหรือไม่ก็อาจเป็นแคว้น ภาค หรือมณฑล ที่สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นนั้นต่างก็มีความสำคัญเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมสังคมและการเมือง

ธิดา สาระยา (2529 : 10 - 11) กล่าวถึง ความหมายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า เป็นการลงไปศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมท้องถิ่นที่มีมวลชนเป็นตัวเคลื่อนไหว คือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่ง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นมวลชน เป็นประวัติศาสตร์ที่คนภายในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นจริงซึ่งในที่นี้จะใช้คำว่าประวัติศาสตร์จากภายใน(History from the inside) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตและมี Dynamic เสมอ ประวัติศาสตร์จากภายในมิได้คาดหมายหาข้อเท็จจริงจากข้อมูล แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่ถูกเชื่อว่าเป็นเช่นนั้น ประวัติศาสตร์แบบนี้จึงเกิดจากแรงสะท้อนทางความคิดของคนในสังคม ซึ่งปรากฏในรูปของตำนาน นิทานพื้นบ้าน เรื่องปรัมปรามาแล้วแต่อดีตและโดยการสัมภาษณ์ สืบสวนในปัจจุบัน

ศรีศักร วัลลิโภดม (2530) กล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นอันเป็นบริเวณที่มีชุมชนอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคม ระบบความเชื่อ พิธีกรรมและการเมือง การปกครอง จนกล่าวได้ว่าทำให้ผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ มีอะไรหลายๆอย่างร่วมกันและคล้ายคลึงกันจนมีจิตสำนึกว่าเป็นคนถิ่นเดียวกัน การศึกษาเช่นนี้เน้นอดีตมาจนถึงปัจจุบันโดยแสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นในท้องถิ่นหนึ่งๆคืออย่างไร เช่น ท้องถิ่นนั้นมีสภาพแวดล้อมอย่างไร ตั้งอยู่ตำแหน่งไหนภายในเขตอำเภอใด จังหวัดไหนและภูมิภาคใดมีหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ที่แสดงความเป็นมาทางวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง บรรดากลุ่มชนที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่สืบมาจนปัจจุบันเป็นพวกไหน อยู่ในท้องถิ่นมาแต่ดั้งเดิมหรือเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นเมื่อเข้ามาอยู่ในท้องถิ่นเดียวกันแล้ว มีความขัดแย้งหรือมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างไรเกิดขึ้น

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2545) กล่าวว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ การหาพื้นที่ถิ่นของชุมชนที่อยู่นอกรัฐชาติเพราะรัฐชาติพยายามทำให้เราอยู่ภายใต้กรอบที่เขากำหนดให้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือการศึกษาที่ยอมรับว่าผู้คนในชาติอื่นอยู่ในพื้นที่รัฐชาติทั้งหมดหรือพื้นที่อื่นที่เขาสร้างได้เองบ้าง โดยการแสวงหาผ่านการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ว่าในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาผู้คนหลากหลายในสังคมไทยเขายืนอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ใช่ของชาติตรงไหนบ้าง มีบางพื้นที่ที่อยู่นอกรัฐชาติพื้นที่เหล่านี้คือพื้นที่ ของความเป็นคน เพราะพื้นที่ของชาติคือพื้นที่ของการเป็นประชากร ทุกคนไม่อยากจะมาเป็นราษฎรธรรมดา อยากมีอะไรที่มีความเป็นมนุษย์เถิดรอดออกมาได้บ้างเป็นคำถามหนึ่งที่เรายอมรับว่าประวัติศาสตร์จะช่วยให้เรารู้ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ ประวัติศาสตร์ของการอยู่เป็นผู้คนเป็นอย่างไร

จากความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังไม่สามารถสรุปเป็นมาตรฐานให้เข้าใจในแนวเดียวกันได้ แต่พอสรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการศึกษาพัฒนาการของสังคมมวลชนในระดับท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นชนบทหรือเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ครอบคลุมด้านต่างๆ ทั้งด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยแสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนาเกิดขึ้นในท้องถิ่นต่างๆ ได้อย่างไร

2. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อท้องถิ่น

ความเชื่อ เป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง ธวัช ปุณ โภทก (2528 : 350 - 351) การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้เรื่องความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

2.1 ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้

2.2 ความเชื่อในคติผีผีศาจเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมีเจตภูตหรือวิญญาณ (Spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้าย ผีศาจ ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นท้าว สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีศาจเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น

2.3 ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ปกป้องรักษาคุณแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ

2.4 ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือ พหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพ เทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

2.5 ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยม (Henotheism) เป็นการนับถือเทพเจ้าตามตามกลุ่มชั้นวรรณะของตนไม่ปะปนกัน (คณัย ไชยโยธา. 2438 : 49-63)

2.6 ความเชื่อในพระเป็นเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน. 2532 : 46) องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความเชื่อว่าเป็นโลกนี้มีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่งทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เป็นวีรบุรุษ

2.7 ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา

ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกว่า ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ และเมื่อมนุษย์หาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไป และสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น (คณัย ไชยโยธา. 2438 : 65)

จากคติความเชื่อของชาวตำบลท่าสองคอนแบบดั้งเดิม เป็นความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมา ผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนา พราหมณ์ ศี รวมทั้งเทวดา ซึ่งคล้ายๆ กับความเชื่อของชาวอีสาน โดยทั่วไป ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ถือว่าเป็นแนวทางหรือคติของการดำเนินชีวิต สำหรับชาวอีสาน เช่น เชื่อในเรื่องนาคเล่นน้ำ ตาแฮก วันแสมกานา ปู่ตา ทำสวนครัว เกิด-ตาย ศาสนา อาวุโส และบรรพบุรุษ ศีและเทวดา โขกลาง คาถาอาคม และเชื่อในนิทานปรัมปรา สิ่งเหล่านี้แสดงถึงที่มาของรากเหง้าของชาวอีสานที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของสังคมในท้องถิ่นชนบทได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการคืน

รนต่อสู้เพื่อเอาชนะภัยธรรมชาติ คือ ความแห้งแล้ง การอพยพย้ายถิ่น ที่อยู่อาศัย ความเชื่อและความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา การยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญา เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นที่จดจำสืบทอดกันมาจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่งหากเรื่องราวดังกล่าวไม่ได้รับการสืบทอด หรือบันทึกไว้ มรดกภูมิปัญญาเหล่านี้ก็จะหายไปจากสังคม

3. แนวคิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญา

ชาติไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมที่เก่าแก่สืบทอดกันมานานนับพันปี โดยบรรพบุรุษของเราได้นำความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ถ่ายทอดให้คนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัย เพื่อนำความรู้ที่ต่าง ๆ มาใช้ในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยความรู้ความสามารถเหล่านี้จะรวมเรียกว่า "ภูมิปัญญา" ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "Wisdom" ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม สามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นจากประสบการณ์และความเชื่อ กลายเป็นความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีการปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นความรู้ที่สอดคล้องตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยว่า คือ ความรู้ความสามารถ วิธีการที่คนไทยได้ค้นคว้ารวบรวม และจัดเก็บเป็นความรู้ ถ่ายทอดปรับปรุงจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่งจนเกิดผลผลิตที่ดีงดงาม มีคุณค่า มีประโยชน์ สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิต (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. 2545 : 21)

เสรี พงศ์พิศ (2536 : 146) กล่าวถึงว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นรากฐานของความรู้ของชาวบ้านหรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่ได้สั่งสมสืบทอดกันมากล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างร่วมสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน ความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจซึ่งได้รับการถ่ายทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความต่างกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้และความสามารถโดยส่วนรวม เป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้และความสามารถระดับท้องถิ่นซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมมีความสัมพันธ์กันเพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นรากฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทย โดยเกิดจากการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆแล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่จะสืบทอดพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 26) ให้ความหมายภูมิปัญญาว่า หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความเจนจัดที่กลุ่มชนได้มาจากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ ในการปรับตัวและการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมาโดยภูมิปัญญานั้นเป็นประสบการณ์ ที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือที่ชาวบ้านคิดค้นขึ้นและสืบทอดกันมาเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เป็นสติปัญญาที่สามารถสร้างสรรค์ ประดิษฐ์คิดค้น โดยอาศัยศักยภาพของชาวบ้านและกลุ่มชน

สาอันท ไพรชาญจิตร (2540) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาว่า หมายถึง ระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม หรือทักษะในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทั้งในระดับปัจเจกกับปัจเจก ระดับกลุ่มกับกลุ่มระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อยู่ในภาวะสมดุลเป็นปกติอยู่เสมอจากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา คือระบบความคิด ความรู้ ความเชื่อ ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อึดต่อการดำรงชีวิตด้านต่างๆให้อยู่ในภาวะสมดุลเป็นปกติอยู่เสมอ

สำหรับประเทศไทยนั้น เนื่องจากพื้นที่แต่ละท้องถิ่น แต่ละภูมิภาค มีความแตกต่างทั้งทางด้านกายภาพความคิด ความเชื่อ และวิถีชุมชน ดังนั้นจึงมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาและการปรับตัวที่แตกต่างกัน ซึ่งถือเป็นสมบัติอันมีค่าของท้องถิ่น ดังนั้นจึงเรียกองค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ และวิถีชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ความแตกต่างกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้และความสามารถโดยส่วนรวม เป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ตัวอย่าง ภูมิปัญญาไทยที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ เช่น ตัวอักษรไทย เลขไทย บทร้อยกรอง เพลง กล่อมเด็ก อาหารไทยขนมไทย เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และความสามารถในระดับท้องถิ่นซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่น เช่น ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาไทย ในขณะที่ภาษาอีสานเป็นภาษาท้องถิ่น เป็นต้น ตัวอย่างภูมิปัญญาชาวบ้านที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น การทอผ้าการเลี้ยงไหม การทำเครื่องเงิน เครื่องปั้นดินเผา การละเล่นพื้นบ้าน สมุนไพร เป็นต้น ดังนั้นภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันทำมาหากิน การร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

เมื่อนึกย้อนถึงอดีตประมาณ 40-50 ปีก่อน ความสนใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นยังไม่ขยายวงกว้าง เหมือนเช่นในสมัยนี้ ปัจจุบันมีการศึกษากว้างไกลมากขึ้น เนื่องจากในห้วงเวลาตั้งแต่ราว 20-30 ปีที่ผ่านมา โลกพัฒนาไปตามความคิดกระแสหลัก ซึ่งแม้ว่าต้องการจะแก้ไขปัญหาความยากจน แต่พบว่าทำให้คนยิ่งยากจนมากขึ้น ประเทศต่างๆ ต้องการจะเร่งรัดการพัฒนา สิ่งที่ได้มาคือความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ทำให้โลกเริ่มรับรู้ถึงผลกระทบจากการพัฒนากระแสหลัก ที่ทำให้สังคมหรือชุมชนเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน ความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาพื้นบ้านบางอย่าง การใช้ยาสมุนไพรบางชนิด เพราะหมอยาเก่งๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้กับคนอื่น หรือถ่ายทอดแต่คนต่อมาไม่ได้ปฏิบัติเพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน ใช้ยาสมัยใหม่และไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือคลินิกง่ายกว่า งานหัตถกรรมทอผ้าหรือเครื่องเงิน เครื่องเงิน แม้จะยังเหลืออยู่ไม่น้อย แต่ก็ได้ถูกพัฒนาไปเป็นการค้า ไม่สามารถรักษาคุณภาพและฝีมือแบบดั้งเดิมไว้ได้ ในการทำมาหากินมีการใช้เทคโนโลยีทันสมัย ใช้รถไถนาแทนควาย รถอีแต่นแทนเกวียน การลงแขกทำนาปลูกข้าวและปลูกสร้างบ้านเรือนก็เกือบจะหมดไป มีการจ้างงานมากขึ้น แรงงานก็หายากกว่าแต่ก่อน ผู้คนอพยพย้ายถิ่น บ้างก็เข้าเมือง บ้างก็ไปทำงานที่อื่น สังคมสมัยใหม่มีระบบการศึกษาในโรงเรียน มือนามัยและโรงพยาบาล มีโรงหนัง วิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องบันเทิงต่างๆ ทำให้ชีวิตทาง

สังคมของชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนไป มีตำรวจ มีโรงเรียน มีเจ้าหน้าที่ราชการฝ่ายปกครอง ฝ่ายพัฒนา และอื่นๆเข้าไปในหมู่บ้าน บทบาทของวัด พระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่เริ่มลดน้อยลง การทำมาหากินก็เปลี่ยนจากการทำเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการขาย ผู้คนต้องการเงินเพื่อซื้อเครื่องบริโภคต่างๆ ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป (ปรีชา อุยตระกูล และนฤมล ปิยวิทย์. 2535 : 43)

เมื่อกล่าวถึงความรู้ท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ที่คนท้องถิ่นพัฒนาขึ้นมา เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์การลงมือปฏิบัติมาเป็นเวลานาน จนเกิดการตกผลึกเป็นความรู้ชุดหนึ่ง ซึ่งอยู่บนรากฐานความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผสมผสานกับความเชื่อ ประเพณีดั้งเดิมต่างๆ

โดยความรู้ท้องถิ่นนั้นเกิดจาก ความรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ ภูมิทัศน์ ที่สามารถระบุได้ว่าเป็นอย่างไร พืชพันธุ์ สัตว์ สิ่งมีชีวิตมีอะไรบ้างในท้องถิ่น สามารถแยกประเภท คุณสมบัติ บอกเล่าถึงพฤติกรรมได้ ความรู้ในการจัดการทรัพยากร ว่าต้องปฏิบัติ จัดการอย่างไร สร้างระบบแบบใดจึงจะสอดคล้องกับธรรมชาติ

ความรู้ในการจัดตั้งสถาบัน องค์กรที่มีการวางระบบระเบียบ แบ่งหน้าที่ว่าใครจะเป็นคนเข้ามาดูแลจัดการ ซึ่งมีการบังคับใช้ การลงโทษเมื่อมีคนทำผิด เป็นไปตามความเชื่อทางพิธีกรรมในท้องถิ่น และสุดท้ายความรู้ในเชิงมโนทัศน์ โลกทัศน์ ซึ่งคนในชุมชนได้มีการสังเกต และรับรู้อย่างไร ตลอดจนให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่รู้ เช่น ชาวบ้านจะเคารพในธรรมชาติ (ต้นไม้ ต้นข้าว ฯลฯ) เพราะเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีผีเป็นเจ้าของทรัพยากร ต้องใช้ด้วยความเคารพ ถนอมรักษา หากใช้ไม่ดีก็จะถูกทำโทษ เกิดเหตุเภทภัยในหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้ท้องถิ่นระดับที่ลึกซึ้งมากที่สุด

4. การเกิดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประเวศ วสี (2533 : 75) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของภูมิปัญญาว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีกระบวนการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่นๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้แก้ปัญหาและมีการสืบทอดแบบแผนความรู้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ถูกสั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน แต่มีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษาวัฒนธรรม

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542 : 16) กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาไทย 5 ประการ คือ

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
4. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
5. รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไทย สรุปได้ว่า การเกิดของภูมิปัญญา มีกระบวนการเกิดจากการเรียนรู้และสืบทอด ถ่ายองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนแล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้น จนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

5. ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2533 : 31-34) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า สังคมที่คนซัดไม่ว่าสังคมใดหรือชุมชนใดก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่มานานแล้วจะต้องมี ภูมิปัญญาของตัวเองไม่เช่นนั้นก็อยู่ไม่ได้ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมามองในด้านความคิดและความรู้แล้วรัฐบาลกับเอกชน ไม่ค่อยให้ความสำคัญในภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือความรู้ดั้งเดิมของคนไทยด้วยความ ไม่เข้าใจ อาจเห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่คร่ำครึต้องพัฒนาให้ทันสมัยตามแบบยุโรปเมื่อผ่านการต่อเนื่องเป็นเวลานาน ผลที่ตามมาอาจพูดได้ว่าชนบทไทยถูกทำลายย่อยยับ เกิดสภาพล้มละลายทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ก่อผลกระทบถึงครอบครัว เนื่องจากความสมดุลของชีวิตเท่าที่เคยเป็นอยู่มาก่อนถูกทำลายลง และยังได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไว้ดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีการบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตรธรรม

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533 : 57-59) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญเพราะทำให้ชาวบ้านดำรงชีพอยู่ได้ พึ่งพาตนเองได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วยความคิดความสามารถของชาวบ้านเอง ในสถานะที่มีการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาใดๆก็ตามจึงควรคำนึงถึงความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนา จึงทำให้การพัฒนาสอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2534 : 88-89) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นความเจริญงอกงามของชุมชน การพัฒนาเป็นการทำให้ดีขึ้นเจริญงอกงามขึ้น ดังนั้นการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนาจึงต้องใช้ภูมิปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว มาฟื้นฟู ประยุกต์และสร้างเสริมสิ่งใหม่ บนรากฐานเท่าที่ค้นพบนั้นซึ่งภูมิปัญญาจะเป็นรากฐานของการพัฒนา

สันติสุข กฤดากร (2541 : 17) กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตร่วมกันอยู่ได้อย่างสงบสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตน และปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและ

ผลกระทบอันเกิดจาก สังคมภายนอก

6. ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 145-146) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไทยมี 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ

ประเวศ วะสี และคณะ (2536 : 21-23) ได้กล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ดังนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความจำเพาะเกี่ยวกับท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความจัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่น

2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบ การณ์จริงทั้งในเรื่องของกายใจ ชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตตประโยชน์ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติคนเร้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น

3. มีความเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า วิจิต นันทสุวรรณ (2528 : 10-11; อ้างถึงใน จิริณี สนิชก. 2543 : 16) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สำคัญแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

3.1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญา คือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์พึงปฏิบัติและข้อห้ามที่มีให้ชาวบ้านปฏิบัติ ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของผีที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

3.2 ภูมิปัญญาจากประสบการณ์อยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นคืออย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมพึงแสดงออก คือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ผีพ่อแม่ และพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

3.3 ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคเป็นต้น จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ

1) เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุการกระทำทั้งหลาย เช่น การเกษตร หัตถกรรม ศิลปกรรมดนตรี การทำมาหากิน

2) เป็นนามธรรม ได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ปรัชญาหรือแนวทางการดำเนินชีวิต

7. การกำหนดขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากการศึกษาการกำหนดสาขา หรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบข่ายที่กว้างขวางครอบคลุม วิธีชีวิตของประชาชนในทุกๆ ด้านดังที่มีนักวิชาการได้แบ่งขอบเขตของภูมิปัญญาไว้หลายด้าน ดังนี้

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ๗ เล่มที่ 23 (2541) ได้กล่าวว่าการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้อย่างหลากหลายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และหลักเกณฑ์ต่างๆที่หน่วยงาน องค์กร และนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนด ในภาพรวมภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งได้เป็น 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่างๆ ได้
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้
3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจ ในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและ โภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน
6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น
8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาท และหน้าที่ของ องค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น
9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้ง ด้านวรรณกรรมทุก

ประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรต หนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้ หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม จากทัศนะของนักวิชาการ จึงชี้ให้เห็นว่า ขอบเขตหรือสาขาของภูมิปัญญานั้นแบ่งออกได้มากมายหลายด้าน ซึ่งแต่ละด้านมีความสอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนไทยในสังคมท้องถิ่นนั้นๆ

8. ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542 : 16) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาไทยว่าสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ
 2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
 3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่
- ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลายทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน หมายถึง ชีวิตชุมชนสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทยจะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมจะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ เป็นต้น จากความหมายของภูมิปัญญาไทยที่กล่าวมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ฝ่ากระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อให้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

9. ประโยชน์ของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชลทิศย์ เอี่ยมสำอ่าอังก์ และ วิศนี ตระกูล (2533 : 229-230) ให้ความหมายประโยชน์ของภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 6 ประการ ดังนี้

9.1. ช่วยให้เห็นในท้องถิ่นนั้นดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุขกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติความเชื่อ และข้อห้ามต่างๆ สามารถใช้เพื่อป้องกัน ทำลายสิ่งแวดล้อมและช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติได้อย่างดี

9.2 สามารถนำมาใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเดียวกัน บารมีของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและเป็นเคารพนับถือกันมา สามารถนำสวรรค์ กรรมและวาสนาส่งผลต่อพฤติกรรมของชาวบ้าน ความซาบซึ้งในนิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก ส่งผลให้คนว่านอนสอนง่าย รักสงบ มีความผูกพันต่อผู้ที่มีความทุกข์ยากและลดการกดขี่ได้สูง

9.3 ให้ประโยชน์ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย และการรักษาพยาบาลเป็นกระบวนการรักษาที่ช่วยเยียวยา และยกระดับจิตใจของผู้ป่วยให้มีพลังใจต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ

9.4 ช่วยส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของสังคมนั้น จารีตประเพณีขนบธรรมเนียมตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นเรื่องที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ การปรับเปลี่ยนการประยุกต์และการสืบทอด ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยภูมิปัญญาของคนในสังคม เพื่อให้เกิดความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ และเงื่อนไขที่เปลี่ยนไป ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องภาคภูมิใจ เพราะเป็นคุณลักษณะเฉพาะท้องถิ่น

9.5 มีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบันซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ประยุกต์แล้ว นำมาใช้ประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เรื่องของการเกษตรกรรมธรรมชาติ การแก้ปัญหาเรื่องการใช้น้ำเพื่อเกษตร การป้องกันกำจัดแมลงโดยไม่ใช้สารเคมี

9.6 ช่วยให้เห็นใจชุมชนและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการกำหนดท่าทีและเนื้อหาการทำงานกับชุมชน ให้การทำงานด้านการพัฒนาการจัดการศึกษามีความเหมาะสมกับชีวิตความต้องการและสภาพท้องถิ่น ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นประโยชน์ก็จะเกิดกับกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำให้ความรู้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันได้ประการแรกคือการอนุรักษ์ เป็นการบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้เช่น ประเพณีต่างๆ หัตถกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม ประการที่สองคือการฟื้นฟูเป็นการรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่นการรื้อฟื้นดนตรีไทย และประการที่สามคือการประยุกต์ เป็นการปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่า

กับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้าน เหล่านี้ล้วนแต่เป็น ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่ บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์ และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และ สิ่งแวดล้อม (ประเวศ วะสี. 2536 : 12)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาทางเลือกบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดขึ้นจากผลกระทบจากการพัฒนากระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจและความทันสมัย ทำให้เกิดผลกระทบมากมายต่อชุมชนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ปัญหาความยากจน ความแตกต่างระหว่างรายได้ของคนจนกับคนรวย ความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคม ชนบท ซึ่งทำให้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไปจากเดิม คนต้องแสวงหาทางเลือกเพื่อความอยู่รอด จึง เกิด “การพัฒนาทางเลือก” ขึ้น โดยใช้ความรู้พื้นบ้าน หรือที่เรียกกันว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ใช้ เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยคนในชุมชนเอง เพื่อนำเสนอให้สังคมโลก ได้รับรู้ว่า การพัฒนากระแสหลักไม่ใช่คำตอบสุดท้ายเสมอไป แต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือการ พัฒนาทางเลือกต่างหากที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของชุมชนย่อม เกิดมาจากการจัดการทรัพยากรของคนท้องถิ่น ด้วยความรู้ของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เพราะการ พัฒนาทางเลือกนั้นเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนเองมาจัดการแก้ไข โดยใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น จึงเป็นการพัฒนาที่ตรงจุดและทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด และเป็นทฤษฎีที่ ผู้วิจัยนำมาใช้ในรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : พัฒนาในฐานะ “ศาสตร์”

เมื่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นเรื่องราวของมนุษย์ที่ เกิดขึ้นในกระแสของกาลเวลาที่ไม่มีวันย้อนกลับคืนมาได้ เมื่อมนุษย์มีสำนึกร่วมกันต่ออดีต ของตน มนุษย์จึงเป็นผู้เขียนเรื่องราวในอดีตของตนเพื่อรับใช้มนุษย์เอง หรือพยายามสร้าง ประวัติศาสตร์ให้สัมพันธ์กับชีวิตในปัจจุบันของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนสำนึกต่ออดีตของตนเองนั้น ก็ยังพบปัญหามากมายเนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถที่สร้าง หรือรื้อฟื้นความจริงทางประวัติศาสตร์ได้เสมอหรือทั้งหมด เนื่องจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในอดีตของมนุษย์มีมากและขณะเดียวกัน ช่วงเวลาของความทรงจำของมนุษย์ก็มีขีดจำกัด ทำ

ให้หลักฐานที่หลงเหลืออยู่ที่เป็นเรื่องราวของอดีตที่จะทำให้มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาอดีตก็ถูกจำกัดและทำลายไปตามกาลเวลาด้วยเช่นกัน ประกอบกับอดีตที่ไกลเกินไปจนมนุษย์ไม่อาจจดจำได้ก็ค่อย ๆ เลือนหายไปจากความทรงจำของมนุษย์ ดังคำกล่าวของ หลุยส์ กอตซังค์ (Louis Gottschalk) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ กล่าวไว้ว่า “ถึงแม้ว่าการสร้างอดีตทั้งหมดของมนุษยชาติขึ้นมาใหม่คือ จุดมุ่งหมายของนักประวัติศาสตร์ แต่นักประวัติศาสตร์ก็รู้อยู่เต็มอกว่าไม่อาจจะบรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางนั้นได้” (หลุยส์ กอตซังค์. 2525 : 27) ปัญหาที่รู้อยู่เต็มอกของนักประวัติศาสตร์ก็คือการขาดซึ่งหลักฐานและข้อมูลที่จะนำไปสู่การสร้างอดีตอันสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่งให้กลับมาใหม่ได้ ประกอบกับตัวนักประวัติศาสตร์เอง ก็เป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตของกาลเวลาหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจเจกบุคคลหนึ่งในสังคม ที่มีชีวิตจิตใจและค่านิยมบางอย่างที่เป็นลักษณะของสังคมปัจจุบันแทรกอยู่ในตัวเขา ซึ่งก็อาจเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดวิธีคิดและวิธีการในการศึกษาประวัติศาสตร์ของบุคคลเหล่านั้น (อี.เอช.คาร์. ม.ป.ป. : 48) ดังปรากฏในคำอธิบายของ อี.เอช.คาร์. ซึ่งกล่าวไว้ว่า “ท่านไม่สามารถเข้าใจหรือซาบซึ้งงานของนักประวัติศาสตร์ นอกจากท่านจะสามารถจับจุดยืนที่จะใช้ศึกษาประวัติศาสตร์จุดยืนของนักประวัติศาสตร์เหล่านั้นมีรากฐานอยู่ที่ภูมิหลังทางสังคมประวัติศาสตร์ของเขาเอง” (อี.เอช.คาร์. ม.ป.ป. : 34)

เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์ ถึงแม้จะพยายามที่จะศึกษาความเป็นกลางโดยปราศจากความอคติ (Partially) แต่ในทางปฏิบัติมิอาจเป็นไปได้ อันเป็นผลมาจากการที่มนุษย์ไม่อาจจะสร้างความคิดที่หลุดออกจากกรอบของมิติทางสังคมได้ หรือภูมิหลังที่หลายหลายของความคิดทางสังคมของมนุษย์ในแต่ละสังคม แม้มนุษย์จะคงความพยายามที่จะศึกษาประวัติศาสตร์แบบเที่ยงธรรม (Objective) โดยไม่ให้ตนเองตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของยุคสมัยหรือการครอบงำทางสังคม เพื่อที่จะเข้าใจอดีตอย่างที่ดีเป็น โดยผ่านข้อมูลและหลักฐาน แต่การขาดข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการศึกษาประวัติศาสตร์ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ก็เป็นการยากที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ได้อย่างถ่องแท้และเป็นศาสตร์ในความหมายทางวิทยาศาสตร์ได้

จากข้อจำกัดของการศึกษาประวัติศาสตร์นั่นเอง ทำให้เมื่อเกิดการสร้างองค์ความรู้ (Knowledge) ทางประวัติศาสตร์ให้มีสถานะเป็น “ศาสตร์” จึงเป็นเพียงแค่การทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์มีระเบียบวิธีการศึกษาเท่านั้น ที่เรียกว่าระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนั่นก็คือสถานภาพความเป็น “ศาสตร์” ของงานประวัติศาสตร์ เพราะเนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นมิอาจที่จะทำการทดลองหาคำตอบตามแบบวิทยาศาสตร์ได้ในแง่ของการ

นำกลับมาทดลองและตรวจสอบใหม่ตามหลักการของวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์เป็นเพียง “ศาสตร์” ที่ช่วยในการแสวงหาความจริง ความเป็นมา และเรื่องราวของตนเองให้รอบด้านเท่านั้น ดังปรากฏในคำกล่าวของ มาร์ค บล็อก (Marc Block) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้กล่าวถึงสถานภาพของประวัติศาสตร์ ว่า

“ประวัติศาสตร์คือก้าวหนึ่งของจักรวาลไปสู่ความรู้” ประวัติศาสตร์จึงมิใช่ “ศาสตร์” ที่ให้ความจริง “เนื้อแท้” หรือ “สมบูรณ์” ประวัติศาสตร์ไม่ใช่การทำนาฬิกาและทำตุ้ ประวัติศาสตร์เป็นความพยายามไปสู่ความเข้าใจที่ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหว”

(Marc Block , The Historian' s Craft. 1979 :18)

ประกอบกับเมื่อพิจารณาความหมายของประวัติศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับในศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นคำกล่าวของอี เอช คาร์ (E.H.Carr) นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในศตวรรษที่ 20 เช่นกัน ได้กล่าวถึงความหมายของประวัติศาสตร์ไว้ว่า คือ

“เรื่องราวอันต่อเนื่องของการโต้ตอบกันระหว่างนักประวัติศาสตร์กับหลักฐานข้อเท็จจริงและเป็นบทสนทนาอันไม่มีที่สิ้นสุดระหว่างปัจจุบันกับอดีต ” (อี.เอช.คาร์. ม.ป.ป. : 23)

จากประโยคข้างต้นทำให้เข้าใจได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์จึงเป็นการพัฒนาการที่ยกสถานะขึ้นมาเป็นศาสตร์ ที่มีกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งในแง่ของหลักฐาน วิธีการ เนื้อหา และความหมาย เนื่องจากประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นจากความคิดและความสำนึกร่วมของมนุษย์ที่จะทำความเข้าใจในอดีต โดยมีนักประวัติศาสตร์เป็นผู้นำในการศึกษาเพื่อที่จะนำพาคำรู้สึกร่วมกันของมนุษย์ในปัจจุบันที่มีต่ออดีตมาพบกัน และทำให้อดีตกลับมามีชีวิต มีคุณค่ามีความหมายต่อมนุษย์ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์ก็เป็นมนุษย์คนหนึ่งในสังคมเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ก็เช่นเดียวกัน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระแสแห่งความพยายามในการทำความเข้าใจต่อปัจจุบัน และให้ความหมายต่ออดีตที่มีคุณค่าของตนเอง โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือและแนวทางในการแสวงหาความจริงที่เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในฐานะศาสตร์จึงเป็นการศึกษาที่ล้อและตอบสนองอยู่กับการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ทางระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ยกสถานะขึ้นมาเป็นศาสตร์เท่านั้น ในขณะที่เดียวกันก็เป็นที่ยอมรับว่าการศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์หรือการแสวงหาความรู้ที่มีระเบียบวิธีการศึกษา ก็มีได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ แต่เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมที่เป็นกระแสหลักของสังคมที่ส่งผลต่อนักประวัติศาสตร์ใน

ยุคสมัยต่าง ๆ หรือช่วงเวลาต่าง ๆ เป็นแก่นหลักที่สำคัญที่สร้างงานทางประวัติศาสตร์ในยุคสมัยนั้น ๆ โดยมีการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์โลกออกเป็นยุคที่สำคัญเป็น 4 ยุคหลัก ๆ คือ ยุคโบราณ ยุคกลาง ยุคฟื้นฟูวิทยาการ ยุคสมัยใหม่ และยุคปัจจุบัน โดยแต่ละยุคมีลักษณะที่สำคัญที่นำไปสู่การสร้างงานทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันออกไป

ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ผ่านมาจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เข้ามากระทบต่อระเบียบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในช่วงที่ผ่านมาแทบจะไม่ได้มีการเคลื่อนไหวแต่อย่างใด

พัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเริ่มเกิดขึ้นอย่างจริงจังเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมครั้งสำคัญในยุคศตวรรษที่ 20 คือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายหลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยผู้คนในสังคมเริ่มสนใจต่อความรู้ต่าง ๆ ที่เจริญก้าวหน้าทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในระยะนั้นเป็นการขยายพรมแดนของความรู้ไปสู่สาขาวิชาต่าง ๆ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์ความคิด เพื่อที่จะตอบสนองต่อสำนึกส่วนรวมของคนในปัจจุบันขณะนั้น (สงครามโลกครั้งที่ 2) ที่ผู้คนอยากรู้เรื่องราวของอดีตที่เกิดขึ้นว่าอะไรเป็นสาเหตุที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน จึงส่งผลทำให้เกิดการพัฒนาการของวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์และวิธีการที่ที่จะแสวงหาเนื้อหาและข้อมูลต่างๆ เพื่อที่จะตอบสนองต่อความอยากรู้ของคนในสังคม โดยนักประวัติศาสตร์เริ่มให้ความสนใจต่อ ข้อมูลเชิงปริมาณ วัฒนธรรม การใช้แรงงาน ผังเมือง และอุดมการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในสังคม

แม้ว่าความสนใจในการศึกษาอดีตของมนุษย์ เริ่มเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางความสนใจอย่างแพร่หลายโดยขยายขอบเขตของการศึกษาไปไกลจากขอบเขตของการเมือง โดยนักประวัติศาสตร์ที่สนใจประวัติศาสตร์การเมืองเริ่มมองสังคมหรือสิ่งที่อดีตเคยเป็นเพียงภูมิหลังและช่องว่างของการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองและผู้นำ แต่กระบวนการของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็ยังเป็นเพียงการศึกษาที่อยู่ภายใต้กระแสหรือกลุ่มของ Positive (ปฏิฐานนิยม) ซึ่งมีผู้นำของกลุ่มคือ เลียวโพลด์ ฟอน รังเก (Leopold von Ranke) ที่เกิดขึ้นในราว ๆ ศตวรรษที่ 18 พร้อม ๆ กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความคิดในเรื่องวิธีการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่ม อานัลส์ (Annales) หรือจิตนิยม (Romanticism) โดยมีมาร์ค บลอค (Marc Bloch) และลูเซียน เฟบวร์ (Lucien Febure) เป็นผู้นำกลุ่มที่เน้นการศึกษาแบบ

เปรียบเทียบ จากการศึกษางานในกลุ่ม อานัลล์ (Annales) ได้นำไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ชัดเจนขึ้นในราวๆปี 1970 เมื่อมีการผสมผสานแนวความคิดของทั้งสองกลุ่มเข้าด้วยกัน จนกระทั่งในช่วงปี 1990 เกิดกระแสใหม่ หรือแนวคิดที่เรียกกันว่า postmodernism ในการศึกษาประวัติศาสตร์โดยศึกษาในแง่ของวาทกรรม โดยมีผู้นำกลุ่มคือ มิซเชล ฟูโก (Michel Foucault) ได้ส่งผลให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่มุมใหม่

โดยในการศึกษาพัฒนาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในฐานะ “ศาสตร์” แบ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ คือ

1. กลุ่ม Positivist กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
2. กลุ่ม Annales กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
3. กลุ่ม Postmodernism กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

โดยแบ่งกลุ่มนั้นได้แบ่งตามวิธีการศึกษาและเป้าหมายการศึกษา โดยการพัฒนาการของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแต่ละกลุ่มจะนำเสนอถึงสถานภาพ ความหมาย เนื้อหา การศึกษาที่เกิดขึ้นต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ของแต่ละกลุ่มก่อน แล้วจึงจะอธิบายถึงแนวคิดและวิธีการศึกษาในกลุ่มต่าง ๆ พร้อมทั้งจะอธิบายถึงหนังสือ และแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่ม เพื่อจะนำไปสู่การเข้าใจถึงวิธีการ และแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงสมัย

1. กลุ่ม Positivist กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในช่วงต้นของคริสต์วรรษที่ 19 เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในโลกเมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคของการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ โดยผู้คนในยุคดังกล่าวเริ่มที่จะคิดและสนใจต่อเรื่องราวรอบ ๆ ตัว โดยเฉพาะความคิดที่เน้นเหตุผล และความเป็นจริงในโลกส่งผลให้งานการศึกษาประวัติศาสตร์ของคนในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเริ่มเป็นแบบวิทวิทยาศาสตร์ คือมนุษย์เริ่มตั้งคำถามและเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกผ่านการสังเกตจากประสบการณ์ ทำให้ความรู้ที่ได้รับทุกอย่างมาจากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ทุกอย่างเป็นจริงเป็นที่ยอมรับและเชื่อว่าสามารถที่จะทดลองตรวจสอบได้เสมอ เนื่องจากมนุษย์เชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของมนุษย์ที่อยู่ในอำนาจของการเรียนรู้ของมนุษย์ได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้นักประวัติศาสตร์กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าสามารถที่ศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการของการทำงาน

ทางวิทยาศาสตร์ เพราะจะทำให้มนุษย์สามารถแสวงหาข้อเท็จจริง และแสดงออกถึงสภาวะที่เรียกว่า ภาวะวิสัย (Objective) ได้อย่างสมบูรณ์

ภายใต้กระแสความเชื่อมั่นในวิธีทางวิทยาศาสตร์ที่จะสามารถแสวงหาความจริงได้ และการสร้างงานประวัติศาสตร์มีฐานะเป็น “วิทยาศาสตร์” ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยมีแกนนำที่สำคัญของแนวคิด Portative (ปฏิฐานนิยม) คือ เลียวโพลด์ ฟอน รังเก (Leopold von Ranke) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน ซึ่งเน้นความคิดความเชื่อเรื่องการสร้างระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ในแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ซึ่งรังเกเน้นถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ คือสนใจใน “ข้อเท็จจริง” (Fact) โดยเสนอว่า การได้มาซึ่งข้อเท็จจริงต้องอาศัยการค้นคว้าหลักฐานจำนวนมาก และหลักฐานที่ใช้้นั้นผ่านการวิเคราะห์วิพากษ์ด้วยคำถามต่าง ๆ เพื่อคัดเลือกแต่สิ่งที่น่าเชื่อถือ เพื่อที่จะสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ก็จะทำให้เกิดขึ้นจริง (History is the Reconstruction of the Past as it has Actually been) ภายใต้แนวคิดดังกล่าว ทำให้สำนักเพื่อการค้นคว้าที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลินของรังเก ได้พยายามฝึกฝนนักประวัติศาสตร์ในสังกัดของเขา เน้นให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าเอกสารลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะเอกสารที่มีอยู่ในหอสมุด โดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสารทั้งภายในอย่างซ้ำซ้อน และฝึกฝนในการวิเคราะห์เอกสารถึงที่มาและฝึกการตีความเอกสาร ตรวจสอบความถูกต้อง และเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อแสวงหาความถูกต้องด้วยเอกสาร แล้วจึงเขียนและเรียบเรียงงานประวัติศาสตร์ออกมา จนลูกศิษย์ในสำนักวิจัยของรังเก กลายเป็นอาจารย์ดั่งในมหาวิทยาลัยต่างๆ ในเยอรมันกว่า 100 คน และแนวทางการศึกษาของรังเกได้เผยแพร่ออกไปยังฝรั่งเศสและประเทศยุโรปตลอดจนสหรัฐอเมริกา ในปลายศตวรรษที่ 19 แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของรังเกเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป พร้อมกันนั้นยังเป็นแนวทางการศึกษาของนักศึกษาประวัติศาสตร์ในขณะนั้นซึ่งปรากฏว่าคู่มือการศึกษาประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเล่มหนึ่งในมหาวิทยาลัยซอร์บอน ได้กล่าวถึงแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวคิดของรังเกถึงความว่า

“นักประวัติศาสตร์ทำงานกับเอกสาร ไม่มีอะไรจะมาแทนที่เอกสารได้ ถ้าไม่มีเอกสารก็ไม่มีประวัติศาสตร์” โดยมีกระบวนการที่สำคัญคือการวิเคราะห์วิพากษ์เนื้อในหลักฐาน (Textual Criticism) (Paul Thompson, 1976 : 18)

และเมื่อภายหลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 ความสนใจในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ได้กระจายออกไปสู่สาขาวิชาการต่างๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยาและจิตวิทยา โดยกลุ่มนักคิดต่างๆ เริ่มขยายขอบเขตการศึกษาออกมาเพื่อจะตอบ

คำถามต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในโลก เมื่อภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลึกลงว่าทำไมต้องเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจขึ้นได้ในโลก สงครามเกิดได้อย่างไร ปัญหาสังคมและการเมืองเกิดได้อย่างไร ท่ามกลางความเจริญก้าวหน้าของโลกเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ จนนักเศรษฐศาสตร์ นักจิตวิทยา นักมานุษยวิทยา ได้เริ่มมาสนใจการศึกษาประวัติศาสตร์ในสาขาของตนเอง กันมากขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการหาคำตอบ เช่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์สังคม และประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา

การศึกษาประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนพื้นที่การศึกษาออกจากศูนย์กลางได้เริ่มต้นโดยนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มหนึ่ง ได้ตั้งกลุ่มศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เพื่อที่จะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ เช่น การศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ของกลุ่มทฤษฎีความเจริญเติบโต (Growth Theories) นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มดังกล่าวเริ่มที่จะสนใจการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ โดยถือหลักว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบพัฒนาคือหัวใจของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เน้นการสร้างแบบจำลองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจากข้อมูลในอดีตเพื่อจะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในระยะยาวโดยไม่สนใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2524 : 78)

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีกกลุ่มหนึ่งเน้นการศึกษาในแง่ของทฤษฎีมาร์กซิส หรือทฤษฎีความขัดแย้งของชนชั้น (Class contradiction) โดยมุ่งเน้นการศึกษา ไปยังความขัดแย้งระหว่างชนชั้น โดยถือว่าชนชั้นสำคัญ 3 ชั้น คือ 1) ชนชั้นมูลนาย 2) นายทุน 3) กรรมกรและชาวนา ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ โดยถือว่าช่วงระบบของการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นคือจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในประวัติศาสตร์โดยมีการศึกษาในกลุ่มนี้จำนวนมากที่สนใจต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมและการต่อสู้ของชนชั้น เช่นการศึกษาของ E.P.Thomson ในปี ค.ศ. 1963 เรื่อง The Making of The English Working Class โดยมีเป้าหมายของการศึกษา คือ การให้ความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของกรรมกรและผู้ใช้แรงงานในสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อที่จะต่อต้านแนวคิดในเรื่องของระบบทุนนิยม (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2538 : 6)

ในอีกแง่มุมหนึ่งของการขยายตัวของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็เผยแพร่เข้าไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมมากยิ่งขึ้น โดยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็มีงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สังคมมากยิ่งขึ้น เช่น ในประเทศอังกฤษ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของ E.J.Hobsbawm ในปี ค.ศ. 1959 เรื่อง Primitive Rebels : Studies in

Archaic Forms of Social Movement in the 10th -20th ซึ่งเป็นการศึกษาถึงการกบฏที่เกิดขึ้นของชนพื้นเมืองตั้งแต่ปีคริสต์ศตวรรษที่ 10-20 การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของ E.J. Hobsbawm ได้ส่งผลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมในระยะต่อมาโดยมีนักประวัติศาสตร์และนักมานุษยวิทยาที่สนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมในแง่การต่อสู้ทางสังคมต่อมาอีก เช่น Norman Cohn ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์ และ Peter Worsley ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยา คนสำคัญในระยะต่อมาที่เน้นความสนใจศึกษาถึงเรื่องของขบวนการฟื้นฟูของสังคมอุดมคติในเรื่องผู้มีบุญหรือศิบุญที่เกิดขึ้นในยุโรป ตลอดจนการศึกษาเรื่องราวของขบวนการต่อสู้ของกลุ่มโจรทางสังคมที่ช่วยเหลือชาวบ้าน เป็นบุคคลนอกกฎหมายของรัฐแต่เป็นวีรบุรุษของชาวบ้าน (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2538 : 7)

โดยการศึกษาทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์สังคมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาจจะแตกต่างในเรื่องกรอบแนวความคิดทางการศึกษาประเด็นปัญหา และคำถามต่างๆ ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจแทนความสนใจเดิมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางการการเมือง แต่ในหลักการและวิธีการศึกษาที่นักเศรษฐศาสตร์ และนักมานุษยวิทยา ตลอดจนนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเอง มิได้มีความแตกต่างกันแต่อย่างใดต่างก็ยึดมั่นในกระบวนการทางประวัติศาสตร์เพื่อที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษา คือการเน้นวิธีการไปยังเรื่องราวของระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ตามแนวความคิดของรังเกเป็นสำคัญ คือ ในการศึกษาวิจัยจำเป็นต้องยึดหลักวิธีการทางประวัติศาสตร์ และพยายามที่จะทำให้วิธีการทางประวัติศาสตร์ให้เป็นวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น ดังปรากฏในคำบรรยายถึงการศึกษาด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งอธิบายถึงความพยายามในการยึดหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวทางวิทยาศาสตร์ ที่เน้นการตรวจสอบหลักฐานและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเคร่งครัดมาผสมผสานกับการใช้ทฤษฎีบางอย่างเพื่อช่วยในการอ่านและตีความเอกสารให้ชัดเจนยิ่งขึ้นจะทำให้การศึกษาด้านประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ดังความว่า

นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจคือนักประวัติศาสตร์คนหนึ่ง ฉะนั้นเขาต้องมีคุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์ที่ดีโดยทั่วไป คือ ยอมเสียเวลาอ่านและพิจารณาข้อมูลขั้นต้นให้ครบ และคิดว่าจะใช้ทฤษฎีจัดสรรข้อมูลมาเป็นผลกันอย่างไร จะใช้ทฤษฎีอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลอย่างไร การจัดข้อมูลอัดใส่กรอบทฤษฎีไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้องวิธีการที่ถูกต้องคือ ใช้ทฤษฎีอธิบายข้อมูล ขณะเดียวกันกับที่ปรับทฤษฎีตามข้อมูลไปพร้อมๆ กันด้วย การใช้ทฤษฎีได้คล่องสำคัญมาก เพื่อช่วยไม่ให้ละเลยข้อมูลสำคัญเมื่ออ่านข้อมูลต่างๆ ทฤษฎีจะช่วย

ให้การศึกษาเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นและยังช่วยไม่ให้หลงลืมข้อมูลบางประการ”

(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2524 : 75-76)

ซึ่งขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับหลักการของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของนักมานุษยวิทยา ดังปรากฏในบทความของสุเทพ สุนทรเกษม เรื่อง มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์ ซึ่งตีพิมพ์ลงวารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปี พ.ศ. 2522 ก็ยังเน้นย้ำถึงการศึกษาไปยังวิธีการของนักประวัติศาสตร์ที่ต้องทำงานกับหลักฐานและทำการศึกษาด้วยการวิเคราะห์และวิพากษ์ในเรื่องราวของหลักฐานเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (สุเทพ สุนทรเกษม. 2540 : 70-87)

2. กลุ่ม Annales กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สำนักคิดทางประวัติศาสตร์กลุ่ม Annales ก่อตั้งขึ้นในมหาวิทยาลัยซอลบอน (Shrasbourg) ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีนักคิดคนสำคัญในช่วงทศวรรษที่ 1920 คือ ลูเซียน เฟบวร์ (Lucien Febure) และ มาร์ค บล็อก (Marc Bloch) ทั้งสองท่านได้เสนองานที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางประวัติศาสตร์ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 โดยพยายามที่จะอธิบายและเสนอถึง การศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นทำความเข้าใจในตัวมนุษย์และสังคมมากที่สุด มากกว่าการศึกษาในเรื่องระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ โดยนักคิดในกลุ่มของสำนักอานัลล์ (Annales) เสนอให้ใช้สาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อช่วยในการศึกษาและวิเคราะห์และอธิบายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต โดยอาศัยสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ จิตวิทยาพฤติกรรมมนุษย์ โบราณคดี คติชนวิทยา ภาษาศาสตร์ และวรรณกรรม

โดยมาร์คและ ลูเซียนเสนอถึงวิธีการศึกษาแบบเปรียบเทียบและย้อนกลับไปหาจุดเริ่มแรก โดยมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

1. การศึกษาประวัติศาสตร์แบบเปรียบเทียบ นั่นคือการศึกษาที่เน้นอธิบายถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตที่มีลักษณะที่หลากหลายทั้งในเชิงเวลาและในทางพื้นที่ ปรากฏการณ์บางปรากฏการณ์ ที่อาจจะเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่กว้างขวางครอบคลุมสังคมที่ใกล้เคียงกันหลาย ๆ สังคม และเป็นปรากฏการณ์ที่มักจะมีสาเหตุร่วมเดียวกัน หรือมีอิทธิพลต่อกันเสมอ แต่การมองปรากฏการณ์เหล่านั้นอาจจะทำให้ละเอียดหรือมองข้ามเหตุการณ์เฉพาะท้องถิ่นบางประการ แม้การศึกษาจะเคร่งครัดด้วยระเบียบวิธีการและการวิพากษ์หลักฐาน แต่ก็อาจจะนำไปสู่การสรุปเหตุการณ์ที่บิดเบือนประวัติศาสตร์ไปอย่างน่าเสียดาย เพราะคิดเฉพาะแต่ว่ามีลักษณะภายนอกที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์นั้นใกล้เคียงกันขณะเดียวกัน ถ้ากำลังศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นแต่เฉพาะ โดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจต่อสาเหตุภายในท้องถิ่น

เพียงอย่างเดียวก็อาจจะนำไปสู่การมองพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง แม้ว่าจะศึกษารายละเอียดภายในอย่างรอบด้านเพราะบางที่ลักษณะสำคัญ บางอย่างก็เชื่อมต่อกันและมีส่วนสัมพันธ์กับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมที่ใกล้เคียงกัน ก็ไม่ควรละเลยหรือมองข้าม แต่ควรตระหนักถึงและระมัดระวังสิ่งที่เป็นลักษณะทั่วไปด้วย (ฉลอง สุนทรวาณิชย์. 2538 : 5-9)

การศึกษาประวัติศาสตร์ในเชิงเปรียบเทียบมีความต้องการให้ผู้ศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่และเวลาที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะในลักษณะเหมือนหรือต่างกัน ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่กันช่วยให้การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ได้กว้างขวางขึ้น ทำให้เกิดคำถามใหม่ ๆ และคำตอบหรือบทสรุปใหม่ ๆ ทำให้การศึกษาแบบเปรียบเทียบไม่ละเลยต่อสิ่งต่างๆ ทั้งเล็กและใหญ่ ซึ่งต่างก็ให้ความสำคัญต่อภาพทางประวัติศาสตร์แทบทั้งสิ้น เป็นส่วนเติมเต็มของกันและกัน ในการศึกษาประวัติศาสตร์

การศึกษาประวัติศาสตร์แม้ว่าจะมีกระบวนการที่มีลักษณะวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ แต่สิ่งที่ศึกษาคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ดังนั้นสิ่งที่เป็นหลักฐานที่ตกทอดและหลงเหลือมาจากอดีตจึงเป็นสิ่งสำคัญในการศึกษา ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ต้องตรวจสอบหลักฐานทุกกรณีและทุกขั้นตอน แต่ตัวของข้อมูลหรือหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ก็มีข้อจำกัดมากมาย หรือและถูกบิดเบือนจากบุคคลร่วมสมัย ทั้งผู้บันทึกและผู้ส่งผ่าน ทำให้ประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มี “ภาวะวิสัย” นั้นเกิดขึ้นได้ยาก พร้อมกันนั้นวิธีการทางประวัติศาสตร์เองก็มีจุดอ่อนอยู่มากมาย เช่น การตีความบ่อยครั้งที่มีลักษณะโน้มเอียงไปในแนวทางที่เป็นอคติตามสภาวะแวดล้อมของผู้ศึกษาเอง และประการสุดท้ายประวัติศาสตร์ไม่สามารถจำลองภาพเหตุการณ์ในอดีตขึ้นมาใหม่ได้อีกครั้งตามแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น เหตุการณ์การปฏิวัติในฝรั่งเศส ปฏิวัติในอเมริกา ไม่อาจนำมาทำใหม่ได้แบบการทดลองทางวิทยาศาสตร์จะทดลองกี่ครั้งก็ได้ผลคำตอบแบบเดียวกัน

แต่การศึกษาประวัติศาสตร์แบบเปรียบเทียบสามารถที่จะช่วยในการตรวจสอบตีความและตั้งสมมติฐานทางประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนขึ้น โดยการเปรียบเทียบสาเหตุ ผล และกระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่งว่าเหมือนและแตกต่างจากสังคมหนึ่งและสังคมหนึ่งอย่างไร จะช่วยให้เข้าใจต่อสภาพของการเกิดเหตุการณ์และสาเหตุของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตมากยิ่งขึ้น เช่น กรณีการศึกษาของมาร์ค บลอค เรื่องถีอครองที่ดินขนาดใหญ่ในฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 14-15 อาจจะไม่เข้าใจได้เลยถ้าไม่มองระบบถีอครองที่ดินขนาดใหญ่ที่แพร่กระจายในยุโรปขณะนั้น การที่กลุ่มอานัลล์ (Annales) เสนอแนวคิดดังกล่าว เพื่อที่จะชี้ถึง

การศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องอะไรก็ตาม ต้องศึกษาอย่างรอบด้าน (Total) และเป็นมนุษย์ (Human) เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ดีน่าที่จะศึกษาหาข้อมูลต่างๆ อย่างลึกและกว้างที่สุด โดยอาศัยเครื่องมือต่างๆ เพื่อช่วยในการตั้งคำถามและแสวงหาคำตอบที่เข้าถึงความจริง โดยคำนึงถึงคำวิพากษ์ที่สมเหตุสมผล นำเชื่อถือและถูกต้องแม่นยำ และคำถึงความ เป็นมนุษย์โดยตลอด (ฉลอม สุทธราวาณิชย์. 2538 : 10-15)

แนวความคิดของกลุ่มอานัลล์ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 1920 และค่อย ๆ แพร่กระจายจนได้รับความนิยมอย่างมากขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยแนวความคิดของมาร์ค บลอค (Marc Bloch) ได้เริ่มแพร่กระจายในงานการศึกษาในกลุ่มประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษ โดยนักเศรษฐศาสตร์ นักมานุษยวิทยา และนักประวัติศาสตร์ในแง่สังคม ได้เริ่มให้ความสนใจและพยายามศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์หมู่บ้านและประวัติศาสตร์การค้า ผ่านกรอบแนวคิดของกลุ่มของตนโดยอาศัยวิธีการของกลุ่มอานัลล์โดยเฉพาะการศึกษาเชิงเปรียบเทียบได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา จนนำไปสู่การกำเนิดของการอธิบายประวัติศาสตร์ทางความคิดและประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคม ในระยะต่อมา การเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของประวัติศาสตร์โดยวิธีการของกลุ่มอานัลล์ได้นำไปสู่การก่อตัวและขยายตัวต่อการสร้างคำอธิบายทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นมาอย่างกว้างขวางและเป็นระบบ ในช่วงปลายของศตวรรษที่ 20

การศึกษานานทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในทางสังคมได้เริ่มขยายตัวไปตามแนวทางการศึกษาของสำนักอานัลล์มากยิ่งขึ้น โดยแพร่กระจายของวิธีการศึกษาแบบเปรียบเทียบในฝรั่งเศส ภายใต้การทำงานของมาร์ค บลอค เองก็ได้ขยายการศึกษาออกไปเป็นนามธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านเรื่อง French Rural History ซึ่งผลิตในปี ค.ศ.1970 ได้ถูกนำเสนอและเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยแพร่กระจายความคิดเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาแบบเปรียบเทียบมายังนักมานุษยวิทยาตั้งปรากฏในงานของนักมานุษยวิทยาคนสำคัญเช่น บาวริงตัน มัวร์ (Barrington Moore) เรื่อง Social Origins of Dictatorship and Democracy ซึ่งศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับชาวนาโดยอาศัยวิธีการศึกษาแบบเปรียบเทียบ ในการศึกษาที่มีเป้าหมายที่จะศึกษาถึงลักษณะร่วมกันและสัมพันธ์กันอย่างไรของชนชั้นต่าง ๆ

พร้อมกันนั้นงานการศึกษาของมาร์ค บลอค ก็ได้แพร่กระจายไปยังกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ จนนำไปสู่การสร้างแนวคิด เรื่องมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเศรษฐกิจ คือการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจฝั่งตัวและแอบแฝงอยู่อย่างไรในสภาพแวดล้อมของสังคมจะ

ไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ได้จะเป็นต้องคำนึงถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย พร้อมทั้งอธิบายว่าหากไม่พิจารณาถึงอิทธิพลของปัจจัยทางสังคม และวัฒนธรรม โดยเน้นกระบวนการเปลี่ยนผ่านและการเคลื่อนไหวเป็นตัวอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะทำให้ไม่สามารถเข้าใจระบบเศรษฐกิจได้อย่างแท้จริง เช่น งานการศึกษาของ Karl Polanyi เรื่อง Trade and Market in the Early Empire ในปี ค.ศ. 1957 หรืองานการศึกษาของ Max Weber เรื่อง The Theory of Social Economic Organization ในปี ค.ศ. 1996

โดยโปลันยี เน้นถึงความสำคัญของสังคมโบราณว่าไม่มีระบบตลาดแต่ยังคงมีการแลกเปลี่ยน การแลกเปลี่ยนถูกกำหนดโดยสถาบันสังคม เช่น ความเป็นญาติ ครอบครัว หรือ กำหนดโดยศาสนา ไม่ใช่ด้วยกำไรที่เป็นเงินตรา โดยทัศนะของโปลันยี จะใช้ทฤษฎีราคาของสำนักนีโอคลาสสิกมาอธิบายการแจกจ่ายทรัพยากรในระบบเศรษฐกิจไม่ได้ ต้องพิจารณาการผลิตและการวิภาคในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมทางสังคม โดยโปลันยีได้เสนอภาพของการค้าและตลาดโบราณในรูปแบบของมโนภาพ (Concept) ใหม่ ๆ บางประการ เช่น การตอบแทนกัน (Reciprocity) คือ การให้โดยมีพันธะทางญาติและสมาชิกของชุมชนขนาดเล็กจะแบ่งปันใหม่ (Redistribution) มีการจ่ายสิ่งที่ผลิตได้ให้แก่ผู้มีอำนาจส่วนกลาง เช่น หัวหน้าครอบครัว หัวหน้าเผ่าหรือองค์กรศาสนา เพื่อให้มีการแจกจ่ายกลับไปสู่รูปใหม่ มโนภาพ (Concept) ที่โปลันยีได้เสนอมีผลต่อการศึกษาและมองกรอบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างมาก ถึงการวิวัฒนาการของเศรษฐกิจหมู่บ้านที่สถาบันทางสังคมมีบทบาทต่อการจัดสรรและควบคุมทรัพยากรเศรษฐกิจของชุมชนนั้นๆ ผ่านกฎหรืออำนาจทางศีลธรรม (ฉัตรทิพย์ นาดสุภา. 2524 : 79 - 80)

ในขณะที่เวเบอร์ เสนอถึงสถานะแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะทำให้เกิดระบบทุนนิยมสมัยใหม่ขึ้นมาได้ เวเบอร์ได้อธิบายถึงอิทธิพลของศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ได้ ผลักดันให้เกิดระบบทุนนิยมได้สำเร็จ เพราะไม่มีข้อเท็จจริงเรื่องดอกเบี๋ยและกำไร มาเกี่ยวข้องกับศีลธรรมสนใจการทำมาหากิน และการสร้างความเจริญก้าวหน้าทางสังคมจะทำให้มนุษย์พบกับความสำเร็จได้ โดยอธิบายถึงความสัมพันธ์ของระบบศาสนานิกายโปรเตสแตนต์กับการทำงานว่า “การเสียเวลาเป็นบาปที่ร้ายแรง” ทุก ๆ ชั่วโมงที่เสียไปเป็นการเสียต่อแรงงานเพื่อการสรรเสริญพระเจ้า “ผู้ที่ไม่ทำงานผู้นั้นไม่ควรจะมีเงิน” ในขณะที่นิกายโรมันคาทอลิกมีข้อจำกัดมากมาย เรื่องดอกเบี๋ยและกำไรดอกเบี๋ย ประกอบกับการอธิบายของเวเบอร์ เน้นถึงหลักการของการเป็นเหตุเป็นผลกัน (Rationality) และสมเหตุสมผล เป็นการจัดระเบียบแนวทางที่ชัดเจนทั้งการประกอบอาชีพทั้งด้านการประกอบอาชีพการบริโภคนี้ สอดคล้องกับ

การพัฒนาระบบทุนนิยมที่จำเป็นต้องมีการจำกัดด้านการบริโภค เพื่อการลงทุนและสะสมทุน และยินดีกับการทำงานที่มีวินัยและแน่วแน่ที่จะไปสู่เป้าหมายในอนาคต จะเห็นได้ว่า แนวความคิดที่สอดคล้องกันระหว่างความเชื่อทางศาสนากับการกำหนดพื้นฐานของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

จากการมองแนวความคิด ที่สัมพันธ์ระหว่างพื้นฐานทางสังคมกับความเชื่อ ทำให้เวเบอร์ อธิบายถึงการเปลี่ยนการจ้องศรัทธาจากแบบ Pastoralism ซึ่งเป็นสังคมดั้งเดิมที่มีวิถีการผลิตแบบยังชีพ ซึ่งอำนาจทางการในการปกครองเป็นของส่วนตัวของหัวหน้า และเป็นอำนาจที่ได้มาจากประเพณี เป็นอำนาจแบบอำมาตยาธิปไตย (Bureaucracy) ที่อิงกับกฎหมายและเหตุผลทางสังคมโดยระบบศาสนามีส่วนช่วยให้เกิดและค้ำจุนระบบนายทุน (ไชยันต์ รัชชกุล. 2530)

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่ของเศรษฐกิจ โดยนำเอาแนวคิดทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเศรษฐกิจ มาผสมผสานกับแนวมานุษยวิทยาเศรษฐกิจสายมาร์กซ์ ที่เน้นการผลิตและกระบวนการเปลี่ยนผ่านของระบบการผลิตที่มีมาก่อนหน้านั้น ดังปรากฏในงานการศึกษาของ โปแลนด์ และเวเบอร์ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ได้ส่งผลในการมีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่ดังกล่าวได้ขยายต่อไปสู่วงการศึกษาของยุโรปและสหรัฐอเมริกา โดยมีผู้ที่สนใจศึกษาและเริ่มทำงานอย่างจริงจัง โดยเฉพาะงานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและงานด้านมานุษยวิทยา ดังปรากฏในงานชิ้นสำคัญงานในช่วงปี ค.ศ. ปี 1970 - 1985 ได้มีงานทางด้านมานุษยวิทยาที่น่าสนใจโดยอาศัยวิธีการศึกษาแบบ Max Weber เช่นงานการศึกษาของ Sidney Mintz เรื่อง Caribbean Transformations ในปี ค.ศ. 1974 และงานของ Florencia Mallon ซึ่งเป็นงานทางด้านประวัติศาสตร์ที่อาศัยวิธีการศึกษาของกลุ่มอานัลต์ เช่นกันในปี 1983 เรื่อง The Defense of Community in Peru's Central Highlands : Peasant Struggle and Capitalist Transition, 1860-1990

โดยรวมงานของทั้งสองชิ้นมีลักษณะร่วมกันคือ ศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นว่า ความขัดแย้งในความสัมพันธ์ทางการผลิตเกี่ยวกับหลักการที่ดินและแรงงาน โดยที่ท้องถิ่นไม่ได้้อย่างโดดเดี่ยว หากมีความสัมพันธ์กับระบบภายนอก เช่น ระบบการตลาด การค้า และรัฐ ภายใต้อาณัติความสัมพันธ์ดังกล่าว ส่งผลให้ชาวบ้านแต่ละบุคคลและชาวบ้านที่เป็นกลุ่มต้องต่อสู้อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จากการต่อสู้และเปลี่ยนแปลงอย่างที่มีเหตุและมีผลต่อกันระหว่างสภาพแวดล้อมกับความเชื่อต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยกำหนด

ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงผ่านออกเป็นยุคสั้นๆ ประมาณ 30 - 50 ปี แต่ทิศทางการเปลี่ยนแปลงไม่จำเป็นต้องเป็นแนวตรงเสมอ อาจย้อนสมัยไปอีกได้ อันเป็นผลให้การศึกษาการต่อสู้ที่สลับซับซ้อนจำเป็นต้องศึกษาเหตุการณ์และกระบวนการผลิตในแต่ละยุคสมัยอย่างละเอียด และเฉพาะเจาะจงในแต่ละท้องถิ่นเพื่อที่จะเป็นแนวทางการศึกษาเรื่องราวของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2538 : 70-71)

จากวิธีการศึกษางานของกลุ่มอานันท์ (Annies) ก็ได้ขยายพื้นที่ความสนใจ และแพร่กระจายแนวคิดในเรื่องของการศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะของประวัติศาสตร์ของความคิดและประวัติศาสตร์ที่มีการเคลื่อนไหว ที่อธิบายให้เห็นถึงพลวัตและความซับซ้อนของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ขัดแย้ง ตลอดจนความหลากหลายในกระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ดังปรากฏในงานของ Marc Bloch เองในปี 1961 เรื่อง Feudal Society หรือ French Rural history ที่เป็นการเปิดประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยวิธีการการเปรียบเทียบได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในเรื่องของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ คือนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ที่ศึกษาด้านประวัติศาสตร์สังคมในสกุลรังเกหลาย ๆ คน เช่น E.J. Hobsbawm ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ หรือ Elizabeth Fox Genovese และ Eugene D. Genovese นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันเองก็ยอมรับการศึกษาตามแนวทางของ Marh Bloch โดยนำแนวคิดและวิธีการของกลุ่มอานันท์มาทำการศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านและการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อจะอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในแง่มุมต่างๆ ในลักษณะของพลวัตในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็เช่นเดียวกันเริ่มปรากฏแนวทางการศึกษา คำอธิบาย และวิธีคิดและวิธีการในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ลักษณะของศาสตร์อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ดังปรากฏคำอธิบายถึงการศึกษาศาสตร์ท้องถิ่นในงานศึกษาและรวบรวมของ H.P.R.Finberg ในหนังสือรายงานการประชุมสัมมนา Approaches to History, A Symposium ซึ่งเป็นการรวมบทความที่จะอธิบายถึงการศึกษาศาสตร์ท้องถิ่น เช่น บทความเรื่อง “Local History” And “Social History” เริ่มมีการอธิบายความหมายและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่มุมต่างๆ ในปี ค.ศ. 1962 (H.P.R Finberg.ed. 1962 : 166) เมื่อกระแสและแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นการเคลื่อนไหวทางสังคมเริ่มมีบทบาท โดยการผสมผสานแนวความคิดของนักประวัติศาสตร์และนักสังคมศาสตร์เข้าด้วยกัน ได้ส่งผลต่อการศึกษาศาสตร์อย่างมากโดยนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในแนวทางของกลุ่มอานัลส์ ปრაกฏชัดเจนขึ้น ดังปรากฏคำอธิบายถึงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดย H.P.R. Finberg ภายใต้การศึกษาของ มัทนา เกษกมล ในบทความเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้กล่าวถึงแนวทางการศึกษาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ H.P.R. Finberg ในงานของ David E. Rivig and Myrom A. Marty Nearby History : Exploring the Past Around you ซึ่งเป็นงานของสมาคม The American Association of State and Local History ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1984 ความว่า

“การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่หลุดพ้นออกจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติหรือผู้นำมีลักษณะที่เป็นวงกลมซ้อนกันอยู่ วงกลมแต่ละวงตั้งว่านี่ย่อมมีอดีตของคนที่ต้องแยกศึกษากันออกไปต่างหาก การเป็นวงกลมเล็ก ๆ ที่อยู่ภายในคือเรื่องราวหรือประวัติศาสตร์ของบุคคลหรือชุมชนมิได้หมายความว่า เป็นเรื่องราวที่ไม่สำคัญ แต่การใช้สัญลักษณ์วงกลมล้อมหรือล้อมรอบวงกลมภายในที่เล็กที่สุด ย่อมจะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์ระดับหนึ่งกับประวัติศาสตร์อีกระดับหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งระหว่างประเทศภาวะเศรษฐกิจตกตอยระดับชาติ หรือการลงมติจะให้งบประมาณแก่โรงเรียน หรือหน่วยงานบริหารราชการและท้องถิ่น ย่อมส่งผลกระทบต่อครอบครัวและปัจเจกบุคคล หรือในทางกลับกันการตัดสินใจของครอบครัวที่จะย้ายถิ่นฐานหรือจะมีบุตรน้อยลง หรือจะซื้อรถยนต์นำเข้ามาจากต่างประเทศ ย่อมมีผลกระทบต่อวงกลมภายนอก ดังนั้นในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือชุมชนที่เป็นวงกลมภายในจึงไม่ได้หมายความว่า การขาดความสมบูรณ์หรือมีความสำคัญน้อย ในทางตรงกันข้ามการใช้ภาพวงกลมจะยิ่งช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า การเข้าใจวงกลมภายในหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะช่วยให้เข้าใจวงกลมภายนอกคือประวัติศาสตร์ชาติและประวัติศาสตร์นานาชาติได้ดียิ่งขึ้น

วงกลมภายนอกคือประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์นานาชาติย่อมประกอบไปด้วยครอบครัวหลายครอบครัว ชุมชนหลายชุมชน แต่ในการศึกษาอดีตของชาติและชนนานาชาติ เราจำเป็นต้องแสวงหาสิ่งที่เป็นความความโยงใยจากท้องถิ่นและชุมชนต่างๆ เพื่อให้เกิดภาพประวัติศาสตร์ชาติและนานาชาติที่มีความสอดคล้องต้องกัน ดังนั้นความหลากหลายและรายละเอียดของชุมชน และประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลจำเป็นต้องหายออกไปจากสายตา โดยเหตุนี้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ว่า อะไรได้บังเกิดขึ้นแก่คนธรรมดาสามัญในชุมชน จึงไม่สามารถแสดงให้เห็นภาพที่ตีเลิศของประเด็นทั่วไป โดยไม่จำเป็นต้องเปิดเผยสิ่งใด ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ครอบครัวหรือประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลในช่วงระยะเวลา นั้นๆ ในทางตรงกันข้ามการพยายามที่จะวางข้อสรุปโดยทั่วไปเกี่ยวกับประสบการณ์ที่มีอยู่

ร่วมกันอย่างกว้างขวาง (เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ 1930) ในท้ายที่สุดนั้น อาจเป็นผลให้เกิดภาพที่บิดเบี้ยวของสภาพการณ์ส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง และคนจำนวนมาก แต่หากเราจะสำรวจตรวจสอบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละครอบครัว แต่ละชุมชน อย่างระมัดระวัง ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เราจะได้ภาพที่ชัดเจนและแง่มุมที่กว้างขวางมาก..” (มีทนา เกษกมล. 2538 : 3)

พร้อมกับการก่อตัวดังกล่าวการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นใน “ในฐานะศาสตร์” ที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่ผสมผสานแนวความคิดของกลุ่มต่าง ๆ และพัฒนาขึ้นมาเป็น แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 คือ การศึกษาถึงเรื่องราวของ มนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ ให้ควบคุมทุกด้านทั้งประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์สังคม และ ประวัติศาสตร์ความคิด โดยอาศัยการแสวงหาข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ อย่างหลากหลายมากขึ้นโดยอาศัยระเบียบวิธีการวิพากษ์ทางประวัติศาสตร์ (History Criticism) ทำให้กระแสและ แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 จึงเป็นความพยายาม ที่จะขยายฐานการศึกษาไปสู่ท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อที่จะนำรายละเอียดต่างๆ ของท้องถิ่นซึ่งเคยเป็น เพียงภูมิหลังของการศึกษาประวัติศาสตร์ระดับที่สูงกว่า มาขยายและวางไว้ที่ส่วนหน้าของเวที ทางประวัติศาสตร์ โดยมีความพยายามที่จะศึกษาถึง เรื่องราวของท้องถิ่น โดยพยายามคิดหา ภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งระบบ บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของผู้คนและกลุ่มคนในสังคมนั่นเอง ที่มีผลต่อความสัมพันธ์ ภายใน จนกลายเป็นพลังผลักดันให้เกิดปฏิบัติการและเคลื่อนไหว ทั้งในรูปความขัดแย้ง การ ต่อสู้ ความครอบงำ และกระบวนการสร้างกลไกเชิงสถาบันต่างๆ ของสังคมขึ้นมา เพื่อจัดการ ไปพร้อมๆ กับการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้นอย่างซับซ้อน จนต้องเปลี่ยนรูปแบบ ความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง

จากแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษ ที่ 20 ที่น่าจะกล่าวได้ว่า วิธีการที่สำคัญที่จะนำไปสู่การศึกษาที่ซับซ้อนและลึกซึ้งของท้องถิ่น ต่างๆ ได้อย่างรอบด้านและสำนึกถึงความเป็นมนุษย์ได้ จำเป็นที่ต้องอาศัยวิธีการที่หลากหลาย พร้อม ไปกับการผสมผสานแนวการศึกษาของสาขาวิชาต่างๆ เข้าด้วยกันที่รู้จักกันในคำว่า “สหวิทยาการ” (Interdisciplinary) เพื่อมาประมวลเนื้อหาให้ครอบคลุมกว้างขวาง และรอบด้าน ตลอดจนเชื่อมโยงกัน ได้อย่างเป็นองค์รวม ไม่ว่าจะเป็นมุมมองด้านการศึกษาด้านใด เช่น การศึกษา สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา การค้า การศึกษา ประชากร การละเล่นพื้นบ้าน ตลอดจน ประเพณีและวัฒนธรรม

พร้อมทั้งในแง่ของวิธีการและการพัฒนาการจากเรื่องราวที่เคยเป็นเพียงภูมิหลัง และเบื้องหลังของประวัติศาสตร์ในระดับที่ใหญ่กว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเริ่มปรากฏตัวคน รูปแบบการศึกษา และวิธีการที่ชัดเจนขึ้น ในฐานะ “ศาสตร์” ในช่วงปลายทศวรรษที่ 20 โดยอาจประมวลกระบวนการและวิธีการสำคัญที่เกิดขึ้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในช่วงทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 ที่จะเป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดังได้ดังนี้

1. การศึกษาองค์ประกอบรวมของท้องถิ่น โดยไม่มองว่าท้องถิ่นอยู่อย่างโดดเดี่ยว ต้องคำนึงอยู่เสมอว่าชุมชนทุกชุมชนสัมพันธ์กับท้องถิ่นต่างๆ ทั้งที่อยู่ภายในท้องถิ่น และเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐ

2. การเลือกประเด็นในการศึกษาอาจจะเริ่มได้จากระบบใด ๆ ระบบหนึ่งทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือระบบนิเวศ ก็ได้ แต่ต้องเน้นแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างชุมชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ที่แสดงออกผ่านกลไกและสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีรูปแบบอย่างหลากหลาย ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของระบบต่างๆ เช่น ระบบคุณค่า ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ระบบการค้าขาย ระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ในการใช้แรงงาน และระบบอุปถัมภ์ เป็นต้น

3. การศึกษากลไกและสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น จะต้องใช้ความสำคัญกับมิติของความเคลื่อนไหว โดยไม่ยึดติดกับความหมายใดความหมายหนึ่งอย่างตายตัว แต่จะต้องพยายามแสวงหาความหมายของกลไกและสถาบันที่เปลี่ยนแปลงไป ผ่านรูปแบบที่หลากหลายและซับซ้อนที่พัฒนาขึ้นมาในแต่ละช่วงเวลา เพื่อจะได้มองเห็นความพยายามของกลุ่มชนต่าง ๆ ในกระบวนการดิ้นรนต่อสู้อย่างต่อเนื่อง ที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนและการผสมผสานความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ ให้เป็นทางเลือกใหม่ของการดำรงชีวิต

4. การศึกษาเงื่อนไขและข้อจำกัดของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทั้งหมด ที่นำไปสู่ความขัดแย้ง พร้อม ๆ กับการศึกษาเงื่อนไขและข้อจำกัดของกระบวนการดิ้นรนต่อสู้ การปรับตัว การผลิตใหม่ และการเรียนรู้ ของทุกกลุ่มชนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการดังกล่าว เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวต่าง ๆ เช่น การสงคราม โรคระบาด และความขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิต ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจพลังของกลุ่มชนและทิศทางของการเปลี่ยนผ่านที่ค่อย ๆ คลี่คลายไป จากระบบความสัมพันธ์แบบหนึ่งไปสู่แบบหนึ่ง ว่าเปลี่ยนแปลงไปได้ในระดับใด และเกี่ยวข้องกับลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแง่มุมใด ทั้งในแง่ของการครอบงำ การมีอิสระ การกดขี่ และการผูกขาดอำนาจ เป็นต้น

5. การศึกษาความเคลื่อนไหวของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ความสัมพันธ์เชื่อมโยงและเงื่อนไขบริบททางสังคม ระบบนิเวศที่อยู่รอบ ๆ ว่ามีทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ซึ่งมีข้อควรคำนึงอยู่เสมอว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นไปในแนวเดียวหรือแนวตรงเสมอไป หากสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่หลากหลาย และในบางยุคบางสมัยทิศทางการเปลี่ยนแปลงอาจย้อนยุคกลับมาใหม่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการต่อสู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่สลับซับซ้อน ด้วยเหตุนี้เองจึงจำเป็นต้องศึกษาเหตุการณ์ในแต่ละยุคสมัยอย่างละเอียด และอย่างเฉพาะเจาะจงในแต่ละท้องถิ่น ว่ามีลักษณะของการคลี่คลายไปอย่างไรบ้าง

6. การศึกษาความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่รวมอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านนั้นเองซึ่งแสดงออกผ่าน คติความเชื่อ รูปแบบทางวัฒนธรรมต่าง ๆ และการสร้างความหมายใหม่ให้กับความสัมพันธ์ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป เพื่อจะได้เข้าใจความหมายของกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากมุมมองของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการนั้นว่ามีลักษณะและมีเป้าหมายอย่างไร ตลอดจนสามารถแสดงออกซึ่งจินตนาการสำหรับอนาคตอย่างไรบ้าง (อานันท์ กาญจนพันธ์. ม.ป.ป. : 15 - 17)

อาจกล่าวได้ว่ากระแสของการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังไม่หยุดนิ่งและมีข้อสรุป ท่ามกลางการศึกษาและการแสวงหาคำตอบต่อเรื่องราวของคนยังไม่สิ้นสุดการศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ก็ยังคงดำรงต่อไป พร้อมกับการแสวงหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะเรียนรู้เรื่องราวของตนเอง เช่นการเกิดขึ้นใหม่ของกระแสการศึกษาในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ที่เริ่มมีการเสนอแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแนวทางใหม่

3. แนวคิดเกี่ยวกับ Postmodernism กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

แม้ว่ากระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะมีรูปแบบการศึกษาที่เริ่มมีลักษณะชัดเจนยิ่งขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมาที่มีหลักและแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่เมื่อกระแสแนวคิดเรื่อง Postmodernism (หลังสมัยใหม่) ได้เริ่มแพร่กระจายในการศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับต่างๆ โดยเฉพาะจากการศึกษาของ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) นักประวัติศาสตร์และปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยมุ่งความสนใจในเรื่อง “วาทกรรม” (Discourse) ของสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกอธิบายกันในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการตั้งคำถามต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

ปัญหาสำคัญของการสืบค้นเพื่อสร้างภาพอดีตขึ้นมาใหม่ จึงมิได้อยู่ที่การขาดหลักฐานเท่านั้น ในการเขียนประวัติศาสตร์ร่วมสมัย เราอาจจะมีหลักฐานมากมายจนเกินความต้องการ แต่ปัญหาสังคมอยู่ที่กระบวนการ เรียบเรียง หรือเรียบเรียงขึ้นเป็น “Narrative” มากกว่ากระบวนการสืบค้นข้อมูลที่มีทั้งส่วนที่เป็นการแสวงหาร่องรอยหลักฐานที่หลงเหลืออยู่และการคิดสรรหลักฐาน ข้อมูลที่นักประวัติศาสตร์เห็นว่าเกี่ยวข้องหรือมีความสำคัญ นักประวัติศาสตร์จะต้องใช้ดุลพินิจ วิจรรณญาณ หรือแม้กระทั่งความต้องการ (ส่วนตัว อุดมการณ์ การเมือง) เป็นเครื่องกำหนดด้วยทั้งสิ้น แม้กระนั้นในกรณีที่นักประวัติศาสตร์จะมีความเที่ยงตรงปราศจากอคติ ไม่ว่าจะในทางใด แต่การเรียบเรียงประวัติประตอเป็นเรื่องราวที่มีความสืบเนื่องของเหตุการณ์จริง เรียบเรียงได้แต่เพียงว่านักประวัติศาสตร์เป็นผู้กำหนดเค้าโครงเรื่องราวที่ปะติดปะต่อขึ้นจาก “ข้อเท็จจริง” ชุดหนึ่งเท่านั้น” (ธีระ นุชเปี่ยม. 2540 : 6 -26)

นั่นก็หมายความว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะอาศัยความหลากหลายของวิธีการศึกษา เพื่อที่สร้างและแสวงหาความรู้ที่ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายออกมาไว้ว่าจะแนวทางตรงหรือเนื้อหาเดียวกันหรือตรงกันข้าม เราก็ไม่อาจจะแสวงหาความจริงทางประวัติศาสตร์ได้ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเมื่อทำการศึกษาประวัติศาสตร์ คือ เนื้อหา หลักฐาน วิธีการ และบทบาทของนักประวัติศาสตร์ (ในฐานะผู้ที่สร้างอดีตขึ้นมาใหม่)

ในการศึกษางานในแง่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็เช่นเดียวกัน ย่อมได้รับผลกระทบของแนวความคิดและกระบวนการศึกษาในเรื่องวาทกรรม โดยเฉพาะการศึกษาเรื่องของท้องถิ่น เน้นที่จะศึกษา กระบวนการเปลี่ยนผ่านทางสังคม โดยเฉพาะการแสดงออกในลักษณะต่างๆ ทั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรม การต่อสู้ และการครอบงำ ตลอดจนการผลิตใหม่ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ที่มีความขัดแย้ง การต่อสู้ และการครอบงำ ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นการศึกษา “วาทกรรม” (Discourse) ของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบริบททางสังคมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุคสมัย (Context) ที่นำไปสู่การสร้าง ความหมายต่อคำและสิ่งต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไป เฉพาะสัญลักษณ์หรือค่าของความหมายใด ความหมายหนึ่ง อาจจะมี ความหมายและอิทธิพลต่อสังคมในแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไป เช่น คำว่า เพศชาติพันธุ์ บ้า ความดีความเลว ในแต่ละยุคสมัยแต่ละสังคมก็ให้ความหมายที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งก็เป็นไปตามความเคลื่อนไหวทางความคิดของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์อยู่กับการดำรงชีวิตทางสังคม พื้นฐานของอุดมการณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ นำไปสู่การครองอำนาจและต่อต้านการครอบงำนั้นอย่างไรของสังคมนั้น

โดยการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ Postmodernism ที่เน้นวาทกรรมตามแนวทางของฟูโกเช่นการศึกษาของ E.P. Thompson เรื่อง Eighteenth -Century English Society : Class Struggle without class? ซึ่งเป็นบทความที่เขียนขึ้นมาในปี ค.ศ.1977 โดยการผสมผสานแนวคิดทางวาทกรรมเป็นแนวทางในการศึกษาถึงเรื่องราวของชนชั้น และหนังสือของ Jean Comasoff ที่ตีพิมพ์ขึ้นมาในปี 1985 ได้เสนอเรื่อง Body of Power , Spirit of Resistance : The Culture and History of a South African People ซึ่งเป็นการศึกษาถึงเรื่องราวของการเคลื่อนไหวทางความคิดและความพยายามในดำรงชีวิตกับพื้นฐานของอุดมการณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นในระบบอาณานิคม ซึ่งมีส่วนอย่างมากที่ทำให้ภาพของกลุ่มชนอื่นๆ ที่อยู่นอกเหนือสังคมตะวันตกหรือเจ้าอาณานิคม กลายเป็นคนป่าเถื่อน โดยความคิดดังกล่าวเป็นความคิดที่ครองงำสังคมโลกมานาน จนนำไปสู่การบิดเบือนต่อวัฒนธรรมที่แท้จริงของกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมไปจนหมดสิ้น ทำให้ดูเหมือนว่ากลุ่มชนเหล่านั้น ไร้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ดังนั้นในการศึกษาสำนึกทางประวัติศาสตร์จึงช่วยให้กลุ่มชนเหล่านั้นเริ่มจะเรียนรู้ เข้าใจและภูมิใจในคุณค่าของวัฒนธรรมของตนอีกครั้งหนึ่ง

การศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นได้ขยายการศึกษาออกไปอย่างมากในหลายๆแง่มุม เช่นการศึกษาของ John and Jean Comasoff อีกชิ้นหนึ่งในปี ค.ศ.1992 เรื่อง Ethnography and the Historical Imagination จนถึงงานการศึกษาในปี ค.ศ.1994 ของ Peter Sahllins เรื่อง Froest Rites : the War of the Demoiselles in Nineteenth - Century France ซึ่งเป็นงานการศึกษาถึงวัฒนธรรมของกบฏที่เกิดขึ้นทางตอนใต้ของฝรั่งเศส จากการลุกขึ้นมาประกอบพิธีกรรมโดยแต่งตัวเป็นผู้หญิงอยู่ในป่า และใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอื่นๆ อีกมากมายเป็นวาทกรรม เพื่อต่อต้านการออกกฎหมายป่าไม้ของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ออกมาควบคุมการใช้ป่าไม้ในปี ค.ศ. 1827 จนกลายเป็นการรับรู้อย่างกว้างขวางในฐานะเป็นวัฒนธรรมชาวบ้าน ในเมื่อถูกนำมาเขียนเป็นบทละคร นิยาย และภาพยนตร์ ตลอดจนการ์ตูน จนกลายเป็นสัญลักษณ์และวาทกรรมของการต่อสู้ทางวาทกรรมของคนในแต่ละยุคสมัย ที่มีการปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงการรับรู้จากอดีตถึง (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2538. 78 - 79)

สรุปได้ว่าปัจจุบันต่อเรื่องราวต่างๆ เพื่อสร้างคำตอบและการให้ความหมายแก่ตัวเองในปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในปัจจุบันในฐานะศาสตร์นั้น มีลักษณะที่แสดงออกถึงการทำความเข้าใจต่อเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงเป็นการศึกษาถึงการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏอยู่เสมอในความคิดของคน ซึ่งเป็นเนื้อหาที่สำคัญใน

การศึกษาประวัติศาสตร์ที่จะทำความเข้าใจต่อเหตุการณ์ในอดีต การศึกษาในเชิงวาทกรรมทำให้เข้าใจถึงการศึกษารื่องราวของมนุษย์เพราะผู้ศึกษาต้องตระหนักอยู่เสมอถึงการเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ตลอดเวลาสิ่งที่คิดว่าคือความจริงอาจจะไม่ใช่ความจริงแต่อาจเป็นเพียงการสร้างภาพมายาหรือเป็นเพียงวาทกรรมของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับการสร้างความเข้าใจของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยก็ได้

ศูนย์เรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ศูนย์เรียนรู้ถือว่าเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน จัดกิจกรรม ซึ่งมีความสำคัญกับการขับเคลื่อนชุมชนเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 เกี่ยวกับการให้คนเป็นศูนย์กลางเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชน

1. ศูนย์เรียนรู้

สำหรับศูนย์เรียนรู้นั้นมีนักวิชาการให้ความหมายดังนี้ กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2546 : 1) ได้กล่าวถึง ศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน และเป็นสถานที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจน ภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้บนวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้มุ่งพึ่งพาตนเอง

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2545 ; อ้างถึงใน วิชัย รูปจำดี และสังคม คุณคุณากรสกุล. 2550 : 13) ได้ให้ความหมายของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนว่า เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาดูตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆตามความต้องการของชุมชน

บุญส่ง บุญทศ (2543 : 2 - 13) กล่าวว่าศูนย์การเรียนรู้ คือสถานที่ที่มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ มีบริการสื่อการเรียนการสอนตามความต้องการของผู้เรียน มีการจัดกระบวนการเรียนการสอนและมีบุคคลากรอำนวยความสะดวก มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนให้กว้างขวางทั่วถึงและครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยกิจกรรมต่างๆ จะสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน กลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชนและทันต่อความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

UNESCO (2535 ; อ้างถึงใน กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2538 : 3) กล่าวว่าศูนย์การเรียนรู้ คือสถานที่ใด ๆ ที่จัดอย่างง่าย ๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเองฉะนั้น โรงเรียน วิทยาลัย ห้องสมุด สถานประกอบการ ศูนย์วัฒนธรรม ที่อ่านหนังสือ สโมสร ฯลฯ ต่างใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ได้

สุกฤตดา จันทรวิมล (2545 ; อ้างถึงใน วิชัย รูปจำดี และสังคม คุณคุณากรสกุล. 2550 : 13) ได้ระบุว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หมายถึง แหล่งการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องประชาชนสามารถใช้บริการค้นคว้าหาความรู้และยังเป็นสถานที่ที่ประชาชนได้มีโอกาสจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนตามความต้องการ

2. ศูนย์เรียนรู้ชุมชน

เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ของชุมชน ที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยมและเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของชุมชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเองเป็นศูนย์ฯ ของประชาชนที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชนที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน มิใช่เพียงศูนย์ฝึกอบรมประจำหมู่บ้านที่รองรับการนัดหมายจากวิทยากรภายนอก แต่จะเป็นสถานที่ที่จะสร้าง ความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับเรื่องราวของตัวเองเป็นสำคัญ (สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน. 2557 : 2)

3. หลักการสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

3.1 เป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน

3.2 เป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ รวมทั้งพบปะ สังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือในการพัฒนาตนเองและชุมชน

3.3 เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ภารกิจของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

3.4 จัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเรียนรู้ด้านต่างๆ ของประชาชนในชุมชน

3.5 เป็นศูนย์รวมของข้อมูล เช่น ข้อมูล จปฐ. กชช. 2 ค แหล่งน้ำ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ รวมทั้งข่าวสาร สาระความรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เท่าทันสถานการณ์โลก

3.6 รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน องค์ความรู้ ที่มีอยู่ กระจุกกระจายในชุมชน และจัดการให้เป็นหมวดหมู่ มีความชัดเจนเป็นรูปธรรม ที่ประชาชน สามารถเข้าไปสืบค้น ศึกษาและเรียนรู้ได้ทุกเวลา

3.7 เป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ ที่ดำเนินการ โดยประชาชนและเพื่อ ประชาชน

3.8 เป็นศูนย์ประสานและบูรณาการการทำงานของทุกภาคส่วน ภาค ประชาชน ได้แก่ ผู้นำ กลุ่ม / องค์กร เครือข่าย ภาคเอกชนและภาคีการพัฒนาภาครัฐ

3.9 เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน

3.10 เป็นสถานที่ที่มีโครงสร้างเป็นอาคาร หรือสถานที่ใดๆ ก็ได้ที่มีองค์ความรู้ สามารถให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่ต้องการความรู้ความสามารถเข้าถึงได้ (สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน 2557 : 3)

สรุปว่าตามแนวคิดศูนย์การเรียนรู้ เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เป็นไปตามความต้องการของประชาชนในชุมชน และเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน รวมถึงให้สอดคล้องกับสังคมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์

4. พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น

การศึกษาแนวคิดด้านพิพิธภัณฑท์จำเป็นต้องศึกษาความเป็นมาของคำว่า “พิพิธภัณฑท์” หรือ “พิพิธภัณฑท์สถาน” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 4 ทรงเป็นผู้บัญญัติศัพท์ในภาษาไทยขึ้นมานั้น (สุจิตรา มาถาวร. 2541 : 12) พบว่ามีที่มาจาก ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Museum ที่มีรากศัพท์จากคำว่า Muses ที่เกิดขึ้นในยุคกรีกโบราณซึ่งเป็นการให้ความหมายถึงการสะสมศิลปะ โบราณวัตถุของบุคคลชั้นสูง ขณะที่ Edson and Dean (1996 : 9) รวมทั้ง บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ (2548 : 8) กล่าวถึงคำว่า Muses ว่าหมายถึงวิหารที่อุทิศให้กับเทพ Musues ซึ่งเป็นนพทวิหรือเทพีเก้าองค์ผู้อุปถัมภ์ศาสตร์และศิลป์ อันประกอบด้วยกาศย คณิตรี กวี เทพทำนาย ประวัติศาสตร์ โศกนาฏกรรม สุขนาฏกรรม นาฏกรรมและโหราศาสตร์

สำหรับพิพิธภัณฑท์ในประเทศไทยก็มีพัฒนาการการจัดตั้งเช่นเดียวกับในยุโรป นั่นคือกำเนิดโดยการอุปถัมภ์จากราชสำนัก ดังนั้นสิ่งของที่นำมาจัดแสดงส่วนใหญ่จึงเป็นของสะสมที่เคยเป็นทรัพย์สินสมบัติของ พระมหากษัตริย์ เจ้านายชั้นสูง รวมทั้งผู้มีฐานะทางสังคม

จนถึงศิลปะโบราณวัตถุที่รวบรวมจากโบราณสถานและวัด เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนโดยอาศัยรูปแบบและการสร้างพิพิธภัณฑ์ที่มีในต่างประเทศโดยเฉพาะจากประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้การเปิดรับบริจาคศิลปะโบราณวัตถุ ทำให้พิพิธภัณฑ์ถูกเข้าใจไปในแง่ที่ว่า เป็นคลังสมบัติหรือคลังวัตถุเก็บของเก่าของโบราณที่ไม่ใช่แล้ว (จิรา จงกล 2532 : 6)

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2552 : 24) กล่าวว่าในยุคเริ่มแรกของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ สิ่งของที่นำมาจัดแสดงมีจำนวนมากจำเป็นต้องมีนักวิชาการหลายสาขามาจัดการทำทะเบียน จัดทำข้อมูลอธิบายประกอบ ออกแบบสถานที่จัดแสดง จัดแสดง รวมทั้งการจัดแสง แต่ความตื่นตัวของผู้ที่สนใจเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมของรัฐ ที่ก้าวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงทั้งการค้า ศิลปะโบราณวัตถุ การโจรกรรม การลักลอบขุดค้นโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่เกิดขึ้นมานานแล้วก่อนจะมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ได้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติว่าเป็นสมบัติ (ส่วนตัว) ของกรมศิลปากร จัดแสดงประวัติศาสตร์ศิลปะ" เพื่อเจ้าหน้าที่และนักปราชญ์ยุคนั้น ไม่ใช่จัดเพื่อราษฎร นอกจากนี้การส่งเสริมการท่องเที่ยว

นับจากมีการจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) ในหลัง พ.ศ.2503 - 2504 และเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้มีการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ ทำให้การท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน แต่การจัดการแหล่งท่องเที่ยวประเภทพิพิธภัณฑ์ยังขาดข้อมูลให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสรับรู้ หรือแสวงหาประสบการณ์ใหม่เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจเข้าชม แม้ว่าทุกจังหวัดในประเทศไทยจะมีพิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่ก็ตาม

สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2550 : 220) อธิบายว่าในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา พิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กดำเนินงานโดยบุคคลและองค์กรชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากแสดงให้เห็นว่าคนไทยใส่ใจกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีตและพยายามจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นหลักฐานของอดีตในรูปแบบพิพิธภัณฑ์กันมากขึ้นและทำให้เกิดความเข้าใจโดยทั่วกันว่าพิพิธภัณฑ์ก็ไม่ได้เป็นเรื่องที่ผูกขาดทำได้แต่เฉพาะหน่วยราชการ องค์กรเชี่ยวชาญทางกฎหมายหรือนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางอีกต่อไปแต่ใคร ๆ ก็ทำพิพิธภัณฑ์ได้

อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นส่วนหนึ่งยังเป็นผลมาจากนโยบายการกระจายอำนาจของรัฐ ซึ่งปริตตา เฉลิมเผ่า ก่ออนันตกุล (ปริตตา เฉลิมเผ่ากอนันตกุล และคณะ. 2547 : 47) สรุปว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้ถูกนิยามขึ้นมาใหม่ให้มีบทบาทในฐานะเป็น

“แหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต” และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังถูกผูกโยงเข้ากับเรื่องสิทธิการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเอง อันเป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่ท้องถิ่นในการนิยามตนเอง เพื่อคัดทานการครอบงำจากภายนอก ชื่อของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในยุคปัจจุบันจึงมักมีคำว่า “ท้องถิ่น” และ “พื้นบ้าน” เข้ามาเป็นส่วนประกอบของพิพิธภัณฑ์เสมอ

ศรีศักร วัลลิโภดม (2539 : 56) เสนอไว้ว่าบทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะเป็นกลไกที่สำคัญในการปลูกจิตสำนึกท้องถิ่นที่เข้มแข็ง สอนให้ชุมชนได้รู้จักคิดและเป็นแหล่งความรู้ โดยพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเริ่มมีขึ้นทั่วไปในราว 40-50 ปีมาแล้ว โดยสะท้อนผ่านการรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มต่างๆ เช่นพระสงฆ์ ครู ผู้นำทางการเมือง แต่ไม่มีวิธีการและกำลังในการจัดการอย่างเป็นระบบ แต่ในเวลาต่อมา การรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมเหล่านั้นก็ถูกทำลายไปโดยขบวนการค้าของเก่าและประกอบกับการที่รัฐไม่มีหน่วยงานและงบประมาณรองรับ และยังได้อธิบายถึงการจัดการพิพิธภัณฑ์และการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ใน “พิพิธภัณฑ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน” ซึ่งให้ทั้งความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน พร้อมยกตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจินเสน จังหวัดนครสวรรค์ที่ให้คุณค่าและความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนแนวคิดว่าการเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นกระบวนการสร้างความรู้ที่ไม่ติดกรอบ คิดรูปแบบและเลื่อนไหลไปตามสถานการณ์และศักยภาพของท้องถิ่น คือสิ่งที่อยู่ในทิศทางที่เหมาะสม ที่นอกจากจะสามารถสร้างสำนึกร่วมของคนในสังคมได้แล้วยังเป็นสิ่งจำเป็นที่จะนำไปสร้างเป็นความรู้ท้องถิ่นให้เด็กได้เรียนกันตามโรงเรียนอีกด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2551 : 18)

สรุปได้ว่าศูนย์เรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นแหล่งของการสืบค้นความรู้ การบันทึก การเผยแพร่ และสร้างกิจกรรมให้ลูกหลานของคนในชุมชนได้ลองปฏิบัติ เพื่อย้ำให้เห็นวิถีชีวิต รากเหง้า ความเป็นมา รวมถึงบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงผู้คน ต่างเพศ ต่างวัยและต่างสถานภาพทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจให้สามารถอยู่ในกระบวนการเดียวกันได้ ดังนั้นพิพิธภัณฑ์จึงควรเป็นสถานที่เปิดรับเรื่องราว ชุดประสบการณ์ ประวัติความเป็นมาของผู้คนทั้งอดีตและปัจจุบันเพื่อบันทึกและเผยแพร่ให้สมาชิกของสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

จากแนวคิดศูนย์เรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นผู้วิจัยจะได้นำไปใช้ในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ต่อไป

แนวคิดการมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2537 : 178) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารไว้ว่า การมีส่วนร่วมของบุคคลจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดความผูกพันต่อหน่วยงานและภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วม

เนตินา โพธิ์ประสระ (2541 : 1) การมีส่วนร่วม หมายถึง การได้เข้าไปเกี่ยวข้องที่อาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือทางอ้อมในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งก็ได้

สายสุนีย์ ปวุฒินันท์ (2541 : 41) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลก็ดี กลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจการดำเนินโครงการ การแบ่งปันผลประโยชน์และการประเมินผลโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอกและเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งที่อำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจและผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย

ทองใบ สุทธาจารี (2543 : 227) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นวิธีการที่ผู้นำสามารถนำมาปรับใช้ในการจูงใจและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากร เป็นกลยุทธ์ที่จะช่วยให้มีแรงจูงใจในการทำงานมากขึ้น มีลักษณะเป็นกระบวนการที่จะทำให้พนักงานมีสิทธิมีเสียงในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงานของตน บุคลากรที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอาจมีความผูกพันในการทำงานยิ่งกว่าการเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นการเข้าไปมีส่วนร่วมจะทำให้บุคลากรเกิดทัศนคติต่อการบริหารงานขององค์กรดีขึ้น ส่งผลให้บุคคลเกิดความพอใจในการทำงานและมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงาน ตลอดจนทำให้เขาได้รับการยอมรับ (Recognition) มีความรับผิดชอบ (Responsibility) และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น (Self-esteem) นอกจากนี้ยังพบว่า การมีส่วนร่วมของบุคลากรส่งผลให้เขามีความชัดเจนในความคาดหวังมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะทำให้บุคลากรเกิดความเข้าใจการทำงาน และการบริหารงานในองค์กรได้ดียิ่งขึ้นอีก ทั้งจะเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจในการทำงานกับระบบรางวัล ได้ดีขึ้น

Newstrom and Davis (1993) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า “เป็นการเกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม ที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์ที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และแบ่งความรับผิดชอบกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำให้เกิดการมีส่วนร่วม”

Cohen and Uphoff (ม.ป.ป. ; อ้างถึงใน จริญญา บรรเทิง. 2548) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทว่า หมายถึง ความร่วมมือของท้องถิ่นที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือสถานการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ต้องการให้ประสบผลสำเร็จในเป้าหมายของการพัฒนาที่เกิดขึ้นโดยหน่วยงานพัฒนาและรัฐบาลกลุ่มประเทศด้วยพัฒนา

สรุปได้ว่าความหมายของการมีส่วนร่วม คือการเข้าไปมีส่วนร่วมทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือทางอ้อมก็ได้ และยังเป็นวิธีการที่ผู้นำสามารถนำมาปรับใช้ในการจูงใจและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากร เป็นกลยุทธ์ที่จะช่วยให้มีแรงจูงใจในการทำงานมากขึ้น การเข้าไปมีส่วนร่วมยังทำให้บุคลากรเกิดทัศนคติต่อการบริหารงานขององค์กรดีขึ้น ส่งผลให้บุคคลเกิดความพอใจในการทำงาน เกิดความผูกพันต่อหน่วยงานและภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วมมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงาน

2. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ไพรินทร์ เตชะรินทร์ (2527 : 6) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้

- 2.1 ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
- 2.2 ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ รวมทั้งวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- 2.3 ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา รวมทั้งสนองความต้องการของชุมชน
- 2.4 ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 2.5 ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- 2.6 ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
- 2.7 ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
- 2.8 ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ได้ประโยชน์ได้ตลอดไป

Cotton et al. (1984 ; อ้างถึงใน เนตินา โพธิ์ประสระ. 2541 : 17) ได้สรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมออกดังนี้

1. การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal-informal Participation)

1.1 การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ เป็นการมีส่วนร่วมที่ถูกต้องตามระบบขององค์กร ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมตามหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมตามขอบเขตที่องค์กรได้วางนโยบายไว้

1.2 การมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการเป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีการสร้าง เป็นการร่วมตกลงกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ระหว่างพนักงานในบรรยากาศของความเป็นส่วนตัวมากกว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ

2. การมีส่วนร่วมทางตรงและทางอ้อม (Direct-indirect Participation)

2.1 การมีส่วนร่วมทางตรง เป็นการมีส่วนร่วมกันโดยตรงที่สมาชิก หรือพนักงานในองค์กร ได้มีส่วนร่วมโดยตรงแบบทันที พนักงานแต่ละคนมีสิทธิและโอกาสที่จะแสดงการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้อง

2.2 การมีส่วนร่วมทางอ้อม เป็นการมีส่วนร่วมของพนักงาน โดยผ่านทางตัวแทนพนักงาน

Cohen and Uphoff (1977 ; อ้างถึงใน จริญญา บรรเทิง. 2548) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมเป็น 4 ด้าน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation Decision-making)

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Participation in Implementation)

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Participation in Benefits)

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation)

สำหรับการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ นี้ นักวิชาการสาขาต่าง ๆ มีจุดเน้นของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันออกไป เช่น นักเศรษฐศาสตร์จะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนักบริหารมักจะเน้นถึงการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติและนักเศรษฐศาสตร์มักจะเน้นการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ แต่สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น ยังไม่มีการศึกษาที่กว้างขวางนักซึ่ง Cohen and Uphoff ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การตัดสินใจชนิดนี้เป็นศูนย์กลางของการเกิดความคิดที่หลากหลาย มีการกำหนดและประเมินทางเลือกตัดสินใจ เลือกรเปรียบเทียบได้กับการวางแผนเพื่อนำทางที่เลือกมาสู่การปฏิบัติ สามารถแบ่งการตัดสินใจนี้ออกเป็น 3 ชนิด คือ

1.1 การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น (Initial Decisions) เป็นการเริ่มต้นหาความต้องการจากคนในท้องถิ่น และวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่สำคัญ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญที่จะเลือกเอาโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มคนและมีความเป็นรูปธรรม โดยผ่านการใช้กระบวนการตัดสินใจ ในระยะนี้สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญของท้องถิ่นและป้องกันความเข้าใจที่อาจจะเกิดขึ้นและเสนอกลยุทธ์เพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งคนในท้องถิ่นสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่ช่วงเริ่มต้น โครงการทั้งในเรื่องการเงิน การจัดสรรบุคลากร ตลอดจนวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการและสนับสนุนโครงการที่จะนำเข้ามา

1.2 การตัดสินใจในช่วงดำเนินการ (On-going Decisions) คนในท้องถิ่นอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในช่วงเริ่มต้น แต่ถูกขอร้องให้เข้ามาดำเนินการเมื่อโครงการเข้ามาความสำเร็จในช่วงนี้เกิดขึ้นได้มากกว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น ซึ่งโครงการจะต้องค้นหาความต้องการของบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในภายหลังนี้ และจัดลำดับความสำคัญของโครงการและวิธีการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

1.3 การตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการ (Operational Decisions) เป็นความเกี่ยวข้องในองค์กรเมื่อโครงการเข้ามามีการเชื่อมโยงโครงการเข้ามาสู่คนในท้องถิ่น มีการรวบรวมขององค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับปฏิบัติกิจกรรมในโครงการกรอบที่สมาชิกยึดถือประกอบด้วย การประชุมเพื่อจัดทำนโยบาย การคัดเลือกผู้นำที่จะมีอิทธิพลต่อองค์กร

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติคนในท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมในการปฏิบัติแบ่งได้เป็น 3 ชนิด คือ

2.1 การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร (Resource Contribution) สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ได้แก่ แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และข้อมูลข่าวสาร ทั้งหมดนี้เป็นแหล่งทรัพยากรหลักที่สำคัญซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่น นำมาใช้เพื่อพัฒนาโครงการ การส่งเสริมโดยใช้แรงงานในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดี การบริจาคเงินและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ และอื่น ๆ แสดงให้เห็นทิศทางที่ชัดเจนของการมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้ คือ การรู้ว่าใครเป็นผู้สนับสนุนและทำอะไรโดยวิธีการสมัครใจ การได้รับคำตอบแทน หรือโดยการบีบ

บังคับ การสนับสนุน เรื่องทรัพยากรบ่อยครั้งที่พบว่ามีความไม่เท่าเทียมกันและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

2.2 การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน (Project Demonstration and Co-ordination) คนในท้องถิ่นสามารถรวมตัวกันในการปฏิบัติงาน โดยการเป็นลูกจ้างหรือสมาชิกทีมที่ปรึกษาหรือเป็นผู้บริหาร โครงการ เป็นสมาชิกอาสา ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกิจกรรมของโครงการ มีการฝึกอบรมให้รู้เทคนิคการปฏิบัติงานในโครงการสำหรับผู้เข้ามาบริหาร หรือประสานงาน วิธีนี้นอกจากจะเพิ่มความไว้วางใจให้กับคนในท้องถิ่นแล้วยังช่วยให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาของตนเองอีกด้วย อีกทั้งยังทำให้เกิดการสื่อสารข้อมูลภายใน และได้รับคำแนะนำซึ่งเป็นปัญหาของคนในท้องถิ่น ตลอดจนผลกระทบที่ได้รับเมื่อโครงการเข้ามา

2.3 การมีส่วนร่วมในการขอความร่วมมือ (Enlistment) การขอความร่วมมือไม่จำเป็นต้องมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่พิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ผลเสียที่ตามมาหลังจากนำโครงการเข้ามา และผลที่เกิดกับคนในท้องถิ่นที่เข้าร่วมในโครงการ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานและมีผลในทางเศรษฐกิจซึ่งไม่ควรมองข้ามไป การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์แบ่งได้ 3 ชนิด คือ

3.1 ผลประโยชน์ด้านวัตถุ (Material Benefits) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล เช่น เป็นการเพิ่มการบริโภค รายได้ และทรัพย์สิน แต่สิ่งเหล่านี้อาจจะทำให้การสรุปข้อมูลล้นเหลือได้ ซึ่งควรวิเคราะห์ให้ได้ว่าใครคือผู้มีส่วนร่วม และดำเนินการให้เกิดขึ้น

3.2 ผลประโยชน์ด้านสังคม (Social Benefits) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานด้านสาธารณะ ได้แก่ บริการหรือความพึงพอใจการสาธารณสุขภาค การเพิ่มโครงการพัฒนาท้องถิ่นโดยใช้รูปแบบการผสมผสานเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับคนยากจน จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ทั้งในเรื่องปริมาณ การแบ่งผลประโยชน์ และคุณภาพบริการและความพึงพอใจ

3.3 ผลประโยชน์ด้านบุคคล (Personal Benefits) เป็นความปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือได้รับการคัดเลือกเข้ามา เป็นความต้องการอำนาจทางสังคมและการเมือง โดยผ่านความร่วมมือในโครงการ ผลประโยชน์สำคัญที่ได้จากโครงการมี 3 ชนิด คือ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง อำนาจทางการเมือง และความรู้สึกว่าตนเองทำงานมีประสิทธิผล การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ควรศึกษาผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลังด้วย

เพราะอัตราการใช้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์มีความแตกต่างกัน จะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวางนโยบายหลักที่เกี่ยวข้องว่าจะให้ใครมีส่วนร่วม หากผลที่ออกมาตรงกันข้ามกับความคาดหวังจะได้แก้ไขเพื่อหาแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการวางรูปแบบใหม่

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นส่วนที่มีการเขียนเป็นรายงานไว้สั้น สามารถประเมินโครงการได้ 2 รูปแบบคือ การมีส่วนร่วมทางตรง และการมีส่วนร่วมทางอ้อม การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางมากกว่าคนในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ประเมินผลด้านงบประมาณ ความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อโครงการ ประเมินว่ามีผู้เห็นด้วยกับโครงการหรือไม่ ผู้ที่มีส่วนร่วมได้แก่ใครบ้าง มีส่วนร่วมโดยวิธีใด มีการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ หรือผ่านตัวแทนที่เลือกเข้าไปอย่างไร และทำอย่างไร ความคิดเห็นต่างๆ จึงจะได้รับการนำไปใช้ประโยชน์

สรุปได้ว่าการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ตามจะต้องมีสิ่งกระตุ้น หรือส่งเสริม ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ร่วมกัน เกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกันของคนในกลุ่ม หรือชุมชนนั้นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในสิ่งเดียวกัน ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อให้เด็กและเยาวชน รวมถึงประชาชนชาวบ้าน องค์กรในหมู่บ้าน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดรูปแบบที่เหมาะสมในการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดความรักและความหวงแหน มีแนวคิดในการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง

3. การมีส่วนร่วมในพัฒนา

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่างๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่างๆนั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมบ้าง ก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมประมาณ 5-10 % ถ้าไม่มีเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงาน วัสดุสิ่งของหรือวัสดุแรงงาน หรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนงบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผนมาจากข้างบน (Top Down) คือมาจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คือ การเก็บข้อมูลวางแผนการปฏิบัติ และประเมินผล และอ้างว่านี่คือกระบวนการที่มาจากข้างล่าง (Bottom Up) รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ (Public Hearing) แล้วซึ่งหมายถึงว่าได้รับการ รับรอง จากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทุนของชุมชน จึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “การมีส่วนร่วมของ

ประชาชน” ให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่องพร้อมกับวิธีการ และกระบวนการที่เหมาะสมการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แค่เพียงรูปแบบ เช่นการเลือกตั้ง ในทุกระดับ แล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่า หลังการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เพียงไปหา 5-10 % มาสมทบโครงการที่องค์กรจากภายนอกนำเข้าไปให้ไม่ใช่การเข้าไปเก็บข้อมูลให้ข้าราชการที่บอกว่าจะเอาไปทำโครงการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วก็มีรับรองแล้วอ้างว่าเป็นประชาพิจารณ์การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชุมชน จัดการชีวิตของตนเอง การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ ประกอบด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน (ประชาพิจารณ์) การวางแผนร่วมกัน และการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการดังนี้คือ

1. หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม จำเป็นต้องปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส
2. หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ในการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก
3. เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการ ต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่มเนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. 2546 : 34)

ทศพล กฤตยพิสิฐ (2537 : 31) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหา ปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการ กำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุน ทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการ พัฒนาหรือยอมรับประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตาม วัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย

4. ระดับของการมีส่วนร่วม

การวัดระดับของการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพ แนวคิดของอาร์นสไตน์ ให้ความสำคัญต่ออำนาจในการตัดสินใจ และเห็นว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นรูปของบันได การมีส่วนร่วม 8 ขั้นตอน แบ่งขั้นการมีส่วนร่วมจาก

ขั้นต่ำ ระดับ 1-2 คือ การมีส่วนร่วมเทียม ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่มีเพียงคนกลุ่มน้อยเข้ามามีบทบาทหลักในการตัดสินใจ

ขั้นกลาง ระดับ 3-5 คือ การมีส่วนร่วมบางส่วน ความคิดเห็นของประชาชนยังไม่เป็นหลักประกันว่าจะได้รับการตอบสนองจากผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ

ขั้นสูง ระดับ 6-8 คือ การเพิ่มระดับการตัดสินใจในการเจรจา การใช้อำนาจผ่านตัวแทน ควบคุมโดยประชาชนผ่านตัวแทน หรือเป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจโดยตรง

5. ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากการปลูกฝังจิตสำนึกแล้วจะต้องมีการส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางซึ่งพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบายมาตรการ และการปฏิบัติที่เอื้ออำนวย รวมทั้งการสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นที่จะต้องทำให้การพัฒนาเป็นระบบเปิดมีความเป็นประชาธิปไตย มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของประชาชน และมีการตรวจสอบได้

2. ปัจจัยด้านประชาชน ที่มีสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วมมีสำนึกต่อความสามารถและภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาซึ่งเกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ ซึ่งรวมถึงการสร้างพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่มองค์กร เครือข่ายและประชาสังคม

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนาและองค์กรพัฒนา ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในการส่งเสริมกระตุ้น สร้างจิตสำนึก เอื้ออำนวยกระบวนการพัฒนาสนับสนุนข้อมูลข่าวสารและทรัพยากร และร่วมเรียนรู้กับสมาชิกชุมชน

6. ปัญหาอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

6.1 อุปสรรคด้านการเมือง เกิดจากการไม่ได้กระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การปกครอง การบริหาร เศรษฐกิจ ถูกควบคุมโดย คนกลุ่มน้อย ทหาร นายทุน และข้าราชการ ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการแจกแจงทรัพยากร

6.2 อุปสรรคด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการขาดความสามารถในการพึ่งตนเอง อำนาจการต่อรองมีน้อย กระบวนการผลิต ปัจจัยการผลิตอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ความแตกต่างในสังคม ด้านรายได้ อำนาจ และฐานะทางเศรษฐกิจ

6.3 อุปสรรคด้านวัฒนธรรม ขนบประเพณีในแต่ละพื้นที่ที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้เนื่องจากขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน/เผ่า

7. การสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

7.1 สนับสนุนบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการประสานงานการพัฒนา ร่วมกับชุมชน องค์กรท้องถิ่น ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน โดยสนับสนุนข้อมูลข่าวสาร งบประมาณ และการอำนวยความสะดวก

7.2 ส่งเสริมบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการค้นคว้าวิจัยและการถ่ายทอดเทคโนโลยีความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อสนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

7.3 สนับสนุนทุนแก่องค์กรพัฒนาเอกชนในการพัฒนาอาชีพและรายได้ของชุมชนในชนบท

จากทฤษฎีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการพัฒนา ผู้วิจัยจึงได้นำทฤษฎีนี้มาใช้เป็นกรอบแนวคิดกับการประยุกต์ใช้ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนใน ตำบลท่าสองคอน

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่สามารถกำหนดใช้ได้เหมาะสมสำหรับทุกโรงเรียนในระบบการศึกษาที่กระจายอำนาจให้แก่แต่ละโรงเรียนเลือกเนื้อหาวิชาความรู้ บรรจุในหลักสูตร เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นจะทำให้ผลผลิตทางการศึกษาได้ตอบสนองความต้องการของสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ (บรรพต สุวรรณประเสริฐ. 2544 :13)

องค์ประกอบของเอกสารกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2551 : 4-30)

ส่วนที่ 1 ส่วนนำ

ส่วนนำ เป็นส่วนที่กล่าวถึง ความเป็นมาและขั้นตอนของการจัดทำรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. แต่งตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงาน ควรประกอบด้วย ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา/ผู้บริหารส่วนราชการระดับท้องถิ่น ผู้บริหารสถานศึกษาในท้องถิ่น ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ครูผู้สอน ผู้แทนชุมชน เป็นต้น
2. วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลจากเอกสารและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ อาทิ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 รวมทั้งศึกษาสภาพ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง บริบท สภาพปัญหา ความต้องการของท้องถิ่น ชุมชน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนในพื้นที่ เป็นต้น
3. ดำเนินการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น : ในการดำเนินการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นให้มีคุณภาพ จะต้องมีการวางแผนงานที่ชัดเจน เพื่อให้เห็นภาพการทำงานตลอดแนว ด้วยกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

4. รับฟังความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้อง อาทิ ครูผู้สอน ผู้ปกครอง ประชาชนในชุมชน และหน่วยงานธุรกิจ ฯลฯ เพื่อนำข้อคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ มาปรับปรุงกรอบหลักสูตรให้มีความเหมาะสมชัดเจนยิ่งขึ้น

5. เสนอคณะกรรมการเขตพื้นที่ / คณะกรรมการระดับท้องถิ่นเพื่อให้ความเห็นชอบหนึ่ง การเรียกชื่อส่วนที่ 1 นี้อาจจะใช้ชื่ออื่น ๆ ได้ เช่น บทนำ ความนำ เกริ่นนำ ความเป็นมา ฯลฯ

ส่วนที่ 2 เป้าหมายและจุดเน้น

เป้าหมาย เป็นทิศทางการส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และความต้องการของท้องถิ่น โดยระบุถึงความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะที่ต้องการพัฒนาให้เกิดขึ้นในผู้เรียน

จุดเน้น เป็นความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะที่ท้องถิ่นตระหนัก สนใจ หรือให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาและหรือพัฒนาเป็นพิเศษ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

1. การได้มาซึ่งเป้าหมายและจุดเน้น

เป้าหมายและจุดเน้น ได้มาจากการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์หลักสูตรแกนกลางศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ข้อมูลสารสนเทศ สภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น และจากการระดมความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเน้นการมีส่วนร่วม

2. การเขียนเป้าหมายและจุดเน้น

การเขียนเป้าหมายและจุดเน้น ควรเขียนให้เห็นทิศทางในการพัฒนาผู้เรียนที่สอดคล้องกับ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และความต้องการของท้องถิ่น มีความเป็นไปได้ในการนำสู่การปฏิบัติจริง และสามารถประเมินได้

ส่วนที่ 3 สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ทักษะ กระบวนการและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ผู้เรียนควรเรียนรู้ ซึ่งเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานระดับท้องถิ่นพัฒนาขึ้น โดยพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมา สภาพปัญหาชุมชน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การงานอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียน

มีความรักและหวงแหนมรดกทางสังคมของบรรพบุรุษ มีความเป็นไทย สามารถดำรงชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

1. การได้มาซึ่งสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ได้มาจากการวิเคราะห์มาตรฐาน ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและท้องถิ่น ทั้ง 8 กลุ่มสาระและจากการศึกษาข้อมูล สารสนเทศ สภาพ ปัญหา การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน สังคม แล้วนำมาสังเคราะห์จัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อกำหนดเป็นสาระการเรียนรู้ระดับท้องถิ่น

2. การเขียนสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น

การเขียนสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ควรกำหนดหัวข้อเรื่อง ขอบเขตเนื้อหา และประเด็นสำคัญที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิดองค์ความรู้ ทักษะ กระบวนการและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยอธิบายในแต่ละประเด็นพอสังเขป ตลอดจนมีการเสนอแนะแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อให้สถานศึกษาใช้เป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและการจัดการเรียนรู้

ส่วนที่ 4 การประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่น

การประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่น เป็นการประเมินคุณภาพผู้เรียนและการรายงานผลการศึกษาระดับท้องถิ่น เพื่อตรวจสอบคุณภาพผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป้าหมายและจุดเน้นของกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น โดยการวัดและประเมินผลด้วยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย มีคุณภาพ เชื่อถือได้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของท้องถิ่น

1. ในการกำหนดการประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่น ควรดำเนินการดังนี้ มีแนวทางในการดำเนินการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ตามเป้าหมายและจุดเน้น ทั้งในระดับเขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และชั้นเรียน โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการเพียงพอที่จะให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และชั้นเรียนดำเนินการต่อไป

2. ระบุกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มสาระการเรียนรู้ วิธีการ เครื่องมือ และเกณฑ์การประเมินที่ครอบคลุม สอดคล้อง และเหมาะสมกับเป้าหมายและจุดเน้นแต่ละข้อ

3. ใช้วิธีการและเครื่องมือในการวัดและประเมินที่หลากหลายในแต่ละเป้าหมายและจุดเน้น

4. ระบุกิจกรรมการประเมินที่สำคัญที่สอดคล้องและเหมาะสมกับเป้าหมาย และจุดเน้น

5. มีแนวทางในการนำผลการประเมินไปใช้ในการวางแผนแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพการศึกษา

ส่วนที่ 5 การนำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นสู่การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

เขตพื้นที่การศึกษาควรมีการนำเสนอแนวทาง วิธีการ และขั้นตอนแก่สถานศึกษา ในการนำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นสู่การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ดังนี้

1. การนำเป้าหมายและจุดเน้นไปใช้ในการกำหนดวิสัยทัศน์

2. การนำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นไปใช้ในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การสอดแทรกในรายวิชาพื้นฐาน จัดเป็นรายวิชาเพิ่มเติม จัดเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือจัดบรรยายภาคที่ส่งเสริมจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียน

3. การนำแนวทางการประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่นไปสู่การกำหนดการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ระดับสถานศึกษา และระดับชั้นเรียน

นอกจากนั้น ควรเสนอแนะกิจกรรม วิธีการ หรือรูปแบบในการนำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุตามเป้าหมายและจุดเน้น โดยมีรายละเอียดเพียงพอให้สถานศึกษาเห็นแนวทางที่ชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้

จากการศึกษาแนวทางในการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สรุปได้ว่า การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นมี 5 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ส่วนที่ 2 เป้าหมายและจุดเน้น ส่วนที่ 3 สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ส่วนที่ 4 การประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่น และส่วนที่ 5 การนำกรอบสาระการเรียนรู้ระดับท้องถิ่นสู่การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา โดยการได้มาทุกขั้นตอนจะต้องให้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการออกแบบทั้งหมด และจะมีเนื้อหาสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ทักษะ กระบวนการและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ผู้เรียนควรเรียนรู้ ซึ่งเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานระดับท้องถิ่นพัฒนาขึ้น โดยพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมา สภาพปัญหาชุมชน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การงานอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและหวงแหนมรดกทางสังคมของบรรพบุรุษ มีความเป็นไทย สามารถดำรงชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

และจากการศึกษาแนวทางในการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ผู้วิจัยจะได้นำไปประยุกต์ใช้การทำหลักสูตร “รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ต่อไป

ทฤษฎีความพึงพอใจ

ความพึงพอใจ (Satisfaction) เป็นทัศนคติที่เป็นนามธรรมไม่สามารถมองเห็นเป็นรูปร่างได้ การที่เราจะทราบว่าบุคคลมีความพึงพอใจหรือไม่ สามารถสังเกตโดยการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน จึงเป็นการยากที่จะวัดความพึงพอใจโดยตรง แต่สามารถวัดได้โดยทางอ้อมโดยการวัดความคิดเห็นของบุคคลเหล่านั้น และการแสดงความคิดเห็นนั้นจะต้องตรงกับความรู้สึกที่แท้จริงจึงสามารถวัดความพึงพอใจนั้นได้ พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 กล่าวไว้ว่า "พึง" เป็นคำช่วยกริยาอื่น หมายความว่า "ควร" เช่น พึงใจ หมายความว่า พพอใจ และคำว่า "พอ" หมายความว่า เท่าที่ต้องการ เต็มความต้องการ ถูกชอบ เมื่อนำคำสองคำมาผสมกัน "พึงพอใจ" จะหมายถึง ชอบใจ ถูกใจตามที่ต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับ Wolman (1973 ; อ้างโดย ภนิกา ชัยปัญญา. 2541) กล่าวถึง ความพึงพอใจว่าเป็นความรู้สึกที่ได้รับความสำเร็จตามมุ่งหวังและความต้องการ

1. ความหมายของความพึงพอใจ

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของความพึงพอใจซึ่งผู้วิจัยพอสรุปได้ดังนี้

ทวีพงษ์ หินคำ (2541 : 8) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจว่าเป็นความชอบของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งสามารถลดความตึงเครียดและตอบสนองตามความต้องการของบุคคลได้ ทำให้เกิดความพึงพอใจต่อสิ่งนั้น

ธนิยา ปัญญาแก้ว (2541 : 12) ได้ให้ความหมายว่า สิ่งที่ทำให้เกิดความพึงพอใจจะเกี่ยวข้องกับลักษณะของงาน ปัจจัยเหล่านี้นำไปสู่ความพอใจในงานที่ทำ ได้แก่ความสำเร็จ การยกย่อง ลักษณะงาน ความรับผิดชอบ และความก้าวหน้า เมื่อปัจจัยเหล่านี้อยู่ต่ำกว่า จะทำให้เกิดความไม่พอใจในงานที่ทำ ถ้าหากว่างานให้ความก้าวหน้าความท้าทาย ความรับผิดชอบ ความสำเร็จและการยกย่องแก่ผู้ปฏิบัติงานแล้ว พวกเขาจะพอใจและมีแรงจูงใจในการทำงานเป็นอย่างมาก

วิทย์ เทียงบุญธรรม (2541 : 754) ให้ความหมายของความพึงพอใจว่าหมายถึง ความพอใจ การทำให้พอใจ ความสาแก่ใจ ความหน้าใจ ความจุใจ ความแน่ใจการชดเชย การไถ่บาปการแก้แค้น สิ่งที่ชดเชย

วิรุฬ พรรณเทวี (2542 : 11) ให้ความหมายไว้ว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกภายในจิตใจของมนุษย์ที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าจะคาดหวังกับสิ่งหนึ่ง สิ่งใดอย่างไร ถ้าคาดหวังหรือมีความตั้งใจมากและได้รับการตอบสนองด้วยดี จะมีความพึงพอใจมากแต่ในทางตรงกันข้ามอาจผิดหวังหรือไม่พึงพอใจเป็นอย่างมาก เมื่อไม่ได้รับการตอบสนองตามที่คาดหวังไว้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่ตนตั้งใจไว้ว่าจะมีมากหรือน้อย

กาญจนา อรุณสุขรุจี (2546 : 5) กล่าวว่า ความพึงพอใจของมนุษย์ เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เป็นนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นเป็นรูปร่างได้ การที่เราจะทราบ ว่า บุคคลมีความพึงพอใจหรือไม่ สามารถสังเกตโดยการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน และต้องมีสิ่งเร้าที่ตรงต่อความต้องการของบุคคล จึงจะทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจ ดังนั้น การสร้างสิ่งเร้าจึงเป็นแรงจูงใจของบุคคลนั้นให้เกิดความพึงพอใจในงานนั้น

Phillip B. Applewhite (1965 : 6) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่าเป็น ความสุข ความสบายที่ได้รับจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เป็นความสุขความสบายที่เกิดจากการเข้าร่วม ได้รู้ได้เห็นในกิจกรรมนั้นๆ

Benjamin B. Wolman (1973 : 384) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า หมายถึง ทำที่ทั่วๆ ไปที่เป็นผลมาจากทำที่มีต่อสิ่งต่างๆ 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับกิจกรรม
2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับบุคคล
3. ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

Risser (1975 : 45 - 51) กล่าวว่า ความพึงพอใจของแต่ละคนเกิดจากการได้รับ ประสบการณ์ หรือบรรลุในสิ่งที่คาดหวัง

Campbell (1976 : 117 - 124) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกภายในที่แต่ละคนเปรียบเทียบระหว่างความคิดเห็นต่อสภาพการณ์ที่อยากให้เป็นหรือคาดหวังหรือรู้สึกว่าจะสมควรจะได้รับ ผลที่ได้จะเป็นความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจเป็นการตัดสินใจของแต่ละบุคคล

Donabedian (1980) กล่าวว่า ความพึงพอใจของผู้รับบริการ หมายถึง ผู้บริการ ประสบความสำเร็จในการทำให้สมดุลระหว่างสิ่งที่ผู้รับบริการให้ค่ากับความคาดหวังของผู้รับบริการ และประสบการณ์นั้นเป็นไปตามความคาดหวัง

จากความหมายที่กล่าวมา สรุปได้ว่าความพึงพอใจหมายถึง ความรู้สึกของบุคคล ในทางบวก ความชอบ ความสบายใจ ความสุขใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นเป็นในด้านบวก หรือเป็น ความรู้สึกที่พอใจต่อสิ่งทำให้เกิดความชอบ ความสบายใจ และเป็นความรู้สึกที่บรรลุถึงความ ต้องการ

2. การวัดความพึงพอใจ

ในการวัดความพึงพอใจนั้น บุญเรือง ขจรศิลป์ (2529) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าทัศนคติหรือเจตคติเป็นนามธรรมเป็นการแสดงออกค่อนข้างซับซ้อน จึงเป็นการยากที่จะ วัดทัศนคติได้โดยตรง แต่เราสามารถที่จะวัดทัศนคติได้โดยอ้อม โดยวัดความคิดเห็นของบุคคล เหล่านั้นแทนฉะนั้น การวัดความพึงพอใจก็มีขอบเขตที่จำกัดด้วย อาจมีความคลาดเคลื่อนขึ้น ถ้าบุคคลเหล่านั้นแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกับความรู้สึกที่จริง ซึ่งความคลาดเคลื่อนเหล่านี้ย่อม เกิดขึ้นได้เป็นธรรมดาของการวัดโดยทั่วๆ ไป

ภณิดา ชัยปัญญา (2541) ได้กล่าวไว้ว่า การวัดความพึงพอใจนั้น สามารถทำได้ หลายวิธี ดังต่อไปนี้

1. การใช้แบบสอบถาม โดยผู้ออกแบบสอบถาม เพื่อต้องการทราบความคิดเห็นซึ่งสามารถกระทำได้ในลักษณะกำหนดคำตอบให้เลือก หรือตอบคำถามอิสระ คำถามดังกล่าว อาจถามความพอใจในด้านต่างๆ
2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจทางตรง ซึ่งต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ดีจะได้ข้อมูลที่เป็นจริง
3. การสังเกต เป็นวิธีวัดความพึงพอใจ โดยการสังเกตพฤติกรรมของบุคคล เป้าหมาย ไม่ว่าจะแสดงออกจากการพูดจา กริยา ท่าทาง วิธีนี้ต้องอาศัยการกระทำอย่างจริงจัง และสังเกตอย่างมีระเบียบแบบแผน

สรุปได้ว่าการวัดความพึงพอใจนั้นเป็นการบอกถึงระดับความรู้สึกออกมาให้เป็น รูปธรรมโดยสามารถแปลผลออกมาได้ จากความหมายของความพึงพอใจและการวัดความพึงพอใจ ผู้วิจัยจะได้นำไปใช้ในการประเมินหลักสูตรการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ต่อไป

บริบทตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตำบลท่าสองคอน แบ่งเขตการปกครอง เป็น 20 หมู่บ้านประกอบด้วยหมู่บ้าน หมู่ 1 บ้านหนองกงเต่า, หมู่ 2 บ้านอุปราช, หมู่ 3 บ้านโนนแต่้, หมู่ 4 บ้านหนองจวน้อย, หมู่ 5 บ้านบ่อน้อย, หมู่ 6 บ้านหนองเขื่อนช้าง, หมู่ 7 บ้านหินลาด, หมู่ 8 บ้านดอนหัว, หมู่ 9 บ้านดงเค็ง, หมู่ 10 บ้านสว่าง, หมู่ 11 บ้านท่าสองคอนน้อย, หมู่ 12 บ้านหนองเขื่อนช้าง, หมู่ 13 บ้านโนนตาล, หมู่ 14 บ้านโนนสะอาด, หมู่ 15 บ้านโนนแต่้, หมู่ 16 บ้านท่าสองคอน, หมู่ 17 บ้านท่าสองคอน, หมู่ 18 บ้านโนนตาล, หมู่ 19 บ้านหนองเขื่อนช้างใต้, หมู่ 20 บ้านหนองแวง มีจำนวนประชากร จำนวนหลังคาเรือน : 2,738 หลังคาเรือน จำนวนประชากร : 11,359 คน (ข้อมูลประเทศไทย จาก <http://mahasarakham.kapook.com> ข้อมูล ณ วันที่ 18 มิถุนายน 2558)

1. สภาพพื้นที่

บ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศตะวันตกตามทางหลวงหมายเลข 208 มหาสารคาม - โกสุมพิสัย แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าหมู่บ้านอีกประมาณ 2 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 9 ตารางกิโลเมตร เป็นที่ราบลุ่ม ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในการเกษตร มีพื้นที่การเกษตร 5,648 ไร่

2. การปกครอง อยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน ได้แก่ หมู่ หมู่ 7, 13 และ หมู่ 20

3. สภาพเศรษฐกิจและอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ อาชีพทำนา และทำไร่ นอกจากนี้ยังมีอาชีพเสริม อาทิเช่น การทอผ้า (ผ้าไหม, ผ้าพื้นเมือง) ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก และเลี้ยงสัตว์ นอกเหนือจากประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักแล้ว ยังประกอบอาชีพอื่นๆ ได้แก่ อาชีพรับจ้าง ค้าขาย ควบคู่กันไป

ทิศเหนือ ติดกับลำน้ำชี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดกับตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลแก้ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และติดกับตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลแก้งแก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

(องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน. 2558 : 3)

4. สถานะองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลท่าสองคอน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ตอนกลางของภาคอีสาน มีชนหลายเผ่า เช่น ชาวไทยพื้นเมืองพุก ภาษอีสาน ชาวไทยย้อ และชาวผู้ไท ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี “ฮีดลิบสอง” ประกอบอาชีพด้านกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายมีการไปมาหาสู่กัน ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันตามแบบของคนอิสานทั่วไป

เมืองมหาสารคามนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านลาดกุดยางใหญ่ขึ้นเป็นเมือง เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408 โดยแยกพื้นที่และพลเมืองราวสองพันคนมาจากเมืองร้อยเอ็ด และโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวมหาชัย (กวาด ภาวภูตานนท์) เป็นพระเจริญราชเดชเจ้าเมือง มีท้าวบัวทอง เป็นผู้ช่วยขึ้นกับเมืองร้อยเอ็ด ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้แยกเมืองมหาสารคามขึ้นกับกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2412 และร้อยเอ็ดได้แบ่งพลเมืองให้อีกเจ็ดพันคน พลเมืองเดิมอพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์ ท้าวมหาชัย และท้าวบัวทองนั้น เป็นหลานโดยตรงของพระยาขัติยวงศา (สีลัง) เจ้าเมืองคนที่ 2 ของเมืองร้อยเอ็ด เดิมกองบัญชาการของเมืองมหาสารคามตั้งอยู่ที่เนินสูงแห่งหนึ่งใกล้กุดนางโย ได้สร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง และศาลมเหศักดิ์ขึ้นเป็นที่สักการะของชาวเมือง

บ้านหนองเขื่อนช้าง เป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2230 โดยประชาชนที่อพยพมาจากบ้านเมืองหงส์เมืองทองจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเดิมดินแดนนี้เป็นป่าดงดิบมีสัตว์นานาชนิด ตรงใจกลางมีหนองน้ำเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ มีโคลงช้างจำนวนมากมาอาบน้ำอยู่เป็นประจำจนกลายเป็น “เขื่อนช้าง” และได้เพี้ยนมาเป็นเขื่อนช้าง จึงเรียกว่า บ้านหนองเขื่อนช้าง ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมคือทำนาทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ นอกเหนือจากประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักแล้ว ยังประกอบอาชีพอื่นๆ ได้แก่ อาชีพรับจ้าง ค้าขาย ควบคู่กันไป มาตั้งแต่ดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีอาชีพเสริมที่ได้ทำจากการว่างเว้นจากการทำไร่ทำนา คือการทอผ้าเพื่อเอาไว้ใส่หรือเก็บไว้ฝากญาติผู้ใหญ่เท่านั้น อาทิเช่น การทอผ้า (ผ้าไหม, ผ้าพื้นเมือง) แต่ในปัจจุบันมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก ประเพณีที่สำคัญก็ได้แต่ประเพณีบุญบั้งไฟ และยังมีปูชนียบุคคลคือหลวงปู่สิงห์ที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวจังหวัดมหาสารคาม (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน. 2555 : 1-2)

สรุปได้ว่า ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเป็นส่วนหนึ่งของตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีความเป็นมายาวนาน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาให้ลึก และจะได้นำเสนอผลการวิจัยในการสืบค้นสถานะองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลท่าสองคอน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในบทความต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ในการสร้างรูปแบบการพัฒนา ศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

1. งานวิจัยในประเทศ

หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา (2535 : 123) ได้กล่าวถึง แนวทางในการ ดำเนินงานการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านในโรงเรียนไว้ดังนี้

- 1.1 ให้ความรู้เกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อสร้างความตระหนักในคุณค่า เกิดเจตคติที่จะร่วมกันรับผิดชอบ ในฐานะ เป็นสมบัติของทุกคนที่จะร่วมกันอนุรักษ์ให้คงอยู่ ฟื้นฟูและพัฒนาอย่างเหมาะสม
- 1.2 ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมนักเรียนและกิจกรรมโรงเรียนให้นักเรียนมีโอกาสร่วมปฏิบัติในเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเชื่อมโยงและร้อยรัดกับสภาพที่มีในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ ในการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง
- 1.3 จัดสถานการณ์ให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความภูมิใจในมรดกทางความคิด การสร้างสรรค์ สามารถเลือกสรรนำไปพัฒนาและสืบทอดได้อย่างงามสมัยได้
- 1.4 ส่งเสริมโดยการรณรงค์อย่างกว้างขวาง ในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ และพัฒนาอย่างเหมาะสมในโรงเรียน เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของตนและชุมชนในท้องถิ่น
- 1.5 ปลุกฝังความรักความหวงแหนในคุณค่าและเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้สามารถปรับปรนและตอบสนองกระแสกับวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มีอิทธิพลได้อย่างชาญฉลาด
- 1.6 สร้างและประสานเครือข่ายทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านกับองค์กรนอกโรงเรียนทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อสนเทศองค์ความรู้เรื่องต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนหรือร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และเผยแพร่อย่างกว้างขวาง เพื่อให้สอดคล้องกับบทเรียนและให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ควรให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้เอง (Construct) ด้วยกระบวนการคิด (Thinking Process) และกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เพื่อให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองรวมทั้งเรียนด้วยบรรยากาศของการมีส่วนร่วมเรียนรู้ โดยใช้วิธีการสอนที่ใช้แหล่งวิทยาการของชุมชน การสอนโดยใช้แหล่งกิจกรรมของชุมชน

(The use of Community Activity) เป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับของจริง สถานการณ์จริงจากชุมชนหรือท้องถิ่นใกล้ๆ บริเวณโรงเรียน โดยผู้เรียนได้ศึกษาและปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้ร่วมกันวางแผนระหว่างครูและนักเรียน เช่น ให้ได้สัมผัสกับบุคคล สถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะเรียน โดยใช้กิจกรรมศึกษานอกสถานศึกษาการเชิญวิทยากรในชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ความรู้ การสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นแหล่งความรู้และการนำวัสดุอุปกรณ์ในชุมชนหรือท้องถิ่นมาประกอบการสอน

ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์ (2536 : 45-46) ได้เสนอการจัดการเรียนการสอนโดยใช้แหล่งวิทยากรชุมชนไว้ว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชนที่นำมาใช้เป็นตัวอย่งให้เกิดแนวคิด ข้อสรุปค่านิยมแก่ผู้เรียน แหล่งวิทยากรประเภทนี้ จึงรวมไปถึงสถานการณ์ของชุมชนทุกรูปแบบซึ่งนักเรียนสามารถนำมาศึกษาเป็นการฝึกสติปัญญา ความคิดหรือฝึกทักษะทางสังคมด้านต่างๆ ตลอดจนประสบการณ์ทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาสามารถแสดงความรู้สึกนึกคิดของตนออกมาได้

มณี เทพชาวมธุ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง ลีเก : การอนุรักษ์ และพัฒนาตามิติดทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาที่ปรากฏในการแสดงลิเกมี 5 ด้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาทางภาษา ภูมิปัญญาด้านนาฏศิลป์ ภูมิปัญญาด้านเพลงและดนตรี ภูมิปัญญาด้านการแต่งกาย แต่งหน้า และภูมิปัญญาด้านเวที ฉาก แสงและเสียง ภูมิปัญญาดังกล่าวเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การฝึกฝน การสั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยที่ยังคงรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่เห็นว่าเป็นดี ถูกต้องเหมาะสมไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ได้มีการปรับเปลี่ยนพัฒนาภูมิปัญญาบางอย่างไปตามยุคสมัยและสภาพสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความสนใจ ชวนให้ผู้ชมติดตามผลงานจนถึงนิยมชมชอบในศิลปะการแสดงลิเก และส่งเสริมสนับสนุนลิเกต่อไป ส่วนภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในการแสดงลิเกแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ ขนบประเพณี ค่านิยมและความเชื่อ การสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นไทย การใช้ภาษา วรรณคดีและวรรณกรรม ศิลปกรรมด้านนาฏศิลป์ ดนตรี จิตรกรรม และการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม สิ่งเหล่านี้ได้สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างไม่เปลี่ยนแปลงเพราะถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของลิเกที่ต้องรักษาไว้ ขณะเดียวกันก็มีวัฒนธรรมบางส่วนที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ตามยุคตามสมัย

รุ่งรัตน์ สุขแสง ได้ทำการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน : กรณีเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายจิดบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า 1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

เครื่องจักสานไม้ไผ่ลายจิดบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ถ่ายทอดโดยการอาศัยบุคคลเป็นแหล่งความรู้ในการสาธิตและฝึกอบรมระยะสั้น ซึ่งโรงเรียน ประถมศึกษาถือเป็นแหล่งถ่ายทอดที่สำคัญ ในการถ่ายทอดใช้การเรียนรู้แบบมุขปาฐะ คือ การเรียนรู้จากบรรพบุรุษถ่ายทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและ แหล่งความรู้ที่สำคัญ คือ ครอบครัว ตั้งแต่พ่อสอนลูก แม่สอนลูก พี่สอนน้อง น้องสอนหลาน ใช้วิธีสอนด้วยการปฏิบัติจริง อธิบาย วิธีการทำด้วยการบอกเล่า หรือบางครั้งคนในหมู่บ้านก็รวมกลุ่มกันเพื่อทำเครื่องจักสาน 2) ไม่เข้าใจ ปฏิบัติไม่ได้ ก็สอบถามกันได้ การสอนไม่มีการปิดบังความรู้ 3) แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายจิด พบว่า ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสหกรณ์เครดิต ยูเนียนหนองห้างจำกัด ในด้านการผลิตและการอนุรักษ์ผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และมีการพัฒนาวัตถุดิบ โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกไม้ไผ่ และหาวยซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการจักสาน โดยเฉพาะโรงเรียนมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้ความรู้แก่นักเรียนและคนในชุมชน เกี่ยวกับการจักสานเบื้องต้นและการจักสานไม้ไผ่ลายจิด และส่งเสริมการทำผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อให้ได้รับการรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้เป็นสินค้าโอท็อป (OTOP)

จำลอง วิบูลย์ปิ่น (2545: 31 - 35) วิจัยในหัวข้อศิลปหัตถกรรมผักตบชวาในจังหวัดนครปฐม พบว่าชาวบ้านในจังหวัดนครปฐมได้สืบทอดภูมิปัญญาเรื่องการจักสานผักตบชวาทั้งรูปแบบกระบวนการผลิตลายสานจากการคิดค้นแบบใหม่ๆ โดยดัดแปลงมาจากงานจักสานไม้ไผ่ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้กับงานจักสานผักตบชวาซึ่งเดิมที่เคยเป็นเพียงวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมตามแม่น้ำลำคลอง โดยนำผักตบชวามาตากให้แห้งแล้วนำก้านใบของผักตบชวามาสานเป็นงานหัตถกรรมรูปแบบต่างๆ ตามที่ต้องการเป็นการนำเศษวัชพืชเหลือใช้มาสร้างคุณค่าในทางเศรษฐกิจและส่งเสริมอาชีพในชุมชนเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับวิถีชีวิตชุมชนในการเกื้อกูลกันระหว่างธรรมชาติกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนและส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Robert phillip Green (1977) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "A Classroom Adaptation of Historical Method" มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรยายวิธีการทางประวัติศาสตร์และนำวิธีนี้มาดัดแปลงในการเรียนการสอน แล้วนำมาเปรียบเทียบวิธีการที่นักศึกษาคนอื่นที่ได้ทำไว้ เช่น จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เจอโรม บรุนเนอร์ (Jerome Bruner) และ โนเบิร์ต แกกเน (Robert

Gagne) ในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ทั้งการวิเคราะห์เชิงบรรยาย (Discriptive Analysis) และการวัดผลประเมินผลทางสถิติ

Cocklin and Dibden (2055 : 443 - 446) ได้ศึกษาความยั่งยืน และความเปลี่ยนแปลงในชนบทออสเตรเลีย ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนชนบทจะมีความยั่งยืนต้องประกอบด้วย มิติเกี่ยวโยงกันเป็นพลวัต ชุมชนชนบทจะมีความยั่งยืนได้ต้องเป็นชุมชนที่สามารถอยู่ได้โดยปราศจากการสนับสนุนจากภาครัฐเหมือนในอดีต ซึ่งการศึกษานี้ชี้ให้เห็นเด่นชัดในเรื่องผลกระทบของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

Scott (1978 : 13-14) ได้ศึกษาถึงระบบเศรษฐกิจของชุมชนว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบศีลธรรม ไม่ได้คำนึงถึงการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง แต่อยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงทางอาหาร ความอยู่รอดที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และความสัมพันธ์ทางสังคม

Johnson Paul Franklin (1992) ได้ศึกษาพบว่าการสอนเชิงประวัติศาสตร์เป็นวิธีการจำเป็นและเหมาะสมในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบัน ถึงแม้การวิเคราะห์จะมีข้อผิดพลาด แต่ก็พยายามให้ดีขึ้นโดยอาศัยความรู้พื้นฐานทางประวัติศาสตร์เป็นบรรทัดฐาน

สรุปได้ว่าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กระบวนการพัฒนารูปแบบ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : พัฒนาในฐานะ “ศาสตร์” ศูนย์เรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นข้อมูลในการสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และนำมาเป็นแนวทางในการจัดทำข้อมูลสารสนเทศเพื่อเกิดการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ที่มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น และแสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันมีการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกันค่อนข้างมาก แต่มักมองเป็นภาพรวมว่าการศึกษาเหล่านั้นห่างไกลจากความจริง และส่วนมากจะศึกษาในรูปแบบที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพราะความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงมีศักดิ์ศรีมากกว่า ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ไม่ค่อยมีความสำคัญ ถูกเหยียดหยาม ทั้งๆ ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการพัฒนากระแสหลักกลับมองทรัพยากรเป็นเพียงสินค้า ซึ่งแท้จริงแล้ว การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นสร้างความตระหนัก สร้างความรักความหวงแหนแผ่นดินเกิด มีคุณค่ามากกว่าที่จะมองเห็นเป็นเพียงสินค้า แต่ถ้าหากนำมาบูรณาการกันได้ก็จะเกิดเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม ประเพณีวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดรายได้ เป็นการอนุรักษ์และได้ความรู้ไปพร้อมๆ กัน จากแนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดที่ได้กล่าวมานั้นผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย รูปแบบพัฒนาศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
 ที่มา : การพัฒนาบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง